

Politički portreti Jurja Riankinija

Pušeljić, Darko

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:793476>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Politički portret Jurja Biankinija

Diplomski rad

Student: Darko Pušeljić

Mentor: prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Split, rujan 2015.

KAZALO:

1 UVOD.....	4
2 NARODNJAČKE GODINE.....	5
2.1 Urednik Narodnog lista – između Klaića i Pavlinovića.....	5
2.2 O Narodnoj stranci.....	6
2.3 Nezadovoljstvo oportunistom Narodne stranke.....	8
2.4 Ulazak u Carevinsko vijeće.....	11
2.5 Spor oko udžbenika.....	12
3 PRAVAŠKA FAZA.....	14
3.1 Hrvatski klub.....	14
3.2 Narodna hrvatska stranka i Hrvatski klub – nepremostive razlike.....	16
3.3 Aktivnosti Hrvatskog kluba.....	18
3.4 Pravaši u Dalmaciji.....	19
3.5 Počeci okupljanja dalmatinskih pravaša.....	20
3.6 Javna obznana pristanka uz pravaštvo.....	22
3.7 Osnivanje dalmatinske Stranke prava.....	24
3.8 Program Stranke prava.....	25
3.9 Hrvatsko političko društvo.....	27
3.10 Aktivnosti Stranke prava – prema prijelazu stoljeća.....	27
3.11 Odnos s narodnjacima.....	28
4 BIANKINI U SVJETLU NOVOG KURSA.....	31
4.1 Tijek novog kursa.....	31
4.2 Na distanci.....	34
4.3 Doprinos novom kursu.....	35
4.4 Hrvatska stranka.....	37

5 ZAVRŠNE GODINE POLITIČKOG DJELOVANJA.....	40
5.1 Prvi svjetski rat.....	40
5.2 Biankinijevo djelovanje u Kraljevini SHS.....	41
6 PRILOG.....	43
6.1 govor u Carevinskom vijeću.....	43
7 ZAKLJUČAK.....	45
8 SUMMARY.....	47
9 LITERATURA.....	49

1 UVOD

Druga polovica 19. i početak 20. stoljeća turbulentno je vrijeme za Dalmaciju, koja se kao i ostale hrvatske zemlje nalazila u jednoj heterogenoj državnoj tvorevini kakva je bila Austro – Ugarska monarhija. Dalmacija je pripadala austrijskom dijelu Monarhije, tzv. Cislajtaniji. Bila je simbolično i doslovno na samom rubu. Udaljena, zapuštena, gotovo zaboravljena od strane onih koji su o njoj odlučivali. Naravno, dalmatinski političari nastojali su na razne načine barem utjecati na promjenu takvog smjera. Jedan od takvih bio je i Juraj Biankini.

Kroz ovaj rad nastojati ću što bolje prikazati kako je tekao njegov politički put. Pripadnik narodnjačke opcije u Dalmaciji, na inicijativu Mihovila Pavlinovića postao je urednik Narodnog lista, glasila Narodne stranke. Smatram da je bilo važno u ovom radu iznijeti djelovanje Narodne stranke, koja je malo – pomalo klizila u oportunistički oporok. Biankiniju se to nije dopalo, pa je bilo logično što ju je napustio. Važno je istaknuti što je dovelo do takvog oportunističkog držanja Narodne stranke, jer su to uzroci zbog kojih je Biankini napustio narodnjački brod.

U Hrvatskom klubu, koji je zapravo predstavljao prijelaz prema pravaškoj fazi, Biankini je imao najvažniju ulogu. Nemoguće je izostaviti razloge zbog kojih Biankini nije odmah pristao uz pravaštvo. Kad je napokon pristao, ponovno je preuzeo vodeću ulogu, ovaj put u procesu nastanka dalmatinske Stranke prava, u kojoj je bio jedan od vodećih ljudi.

Ipak, na prijelazu stoljeća u Stranci prava u prvi plan izbija Ante Trumbić, koji je jedan od predvodnika politike novog kursa. To je politički smjer uz koji Biankini nije mogao u potpunosti pristati, no s druge strane bilo je nekih elemenata koji su mu bili prihvatljivi. Nadam se da sam ih jasno naznačio.

Pri kraju svog političkog djelovanja Biankini je imao određenu ulogu, kako kroz teško vrijeme Prvog svjetskog rata, tako i u novoj državi Kraljevini SHS.

Paralelno s ovim fazama svog političkog djelovanja, Biankini je gradio i svoju zastupničku karijeru u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću. Bio je izvrstan govornik koji je iznosio sve ono što ga je mučilo. Nažalost, literatura takve vrste bila mi je dostupna tek u manjoj mjeri, no pojedini dijelovi njegovih govora protezati će se na nekoliko mjesta u ovom radu.

2 NARODNJAČKE GODINE

2.1 Urednik Narodnog lista – između Pavlinovića i Klaića

Juraj Biankini (1847. – 1928.), hrvatski političar iz Starog Grada na Hvaru bio je sudionik mnogih političkih procesa krajem 19. i početkom 20 stoljeća. Završetkom studija bogoslovije u Zadru i kratkog boravka u svom rodnom mjestu kao pomoćni župnik, vraća se ponovno u Zadar gdje 1871. gdje pod paskom Mihovila Pavlinovića postaje urednik Narodnog lista. Bio je dugogodišnji zastupnik kako u Dalmatinskom saboru (1881. - 1887., 1889. – 1918.), tako i u Carevinskom vijeću (1892. – 1918.)¹

Biankini je u kontakt s Pavlinovićem došao kao dvadesetogodišnjak 1867. godine, taman u vrijeme kad je Pavlinović prihvaćao hrvatsku nacionalnu misao, odustajući od južnoslavenske. Rezultat tog zaokreta vidimo u programu „Hrvatska misao“, objavljen 1869.

Dakle, Biankini stupa na scenu u vremenima žestoke borbe narodnjaka i autonomaša, kad 1871., upravo uz podršku Pavlinovića preuzima uredništvo Narodnog lista, glasila Narodne stranke, godinu dana poslije pobjede narodnjaka na izborima za Dalmatinski sabor. Tom imenovanju prethodile su trzavice između dvojice najistaknutijih ličnosti Narodne stranke, Mihe Klaića i Mihovila Pavlinovića. Pavlinović i Biankini bili su svećenici, dok je Klaić bio pripadnik gradske, liberalne inteligencije. Stoga se protivio Biankinijevom imenovanju. Od Biankinijeva izbora na čelo Narodnog lista odbijalo ga je to što je „pop, i kažu mi ultramontanac“, pa će njegovu izboru Klaić biti „protivan“ jer, pisao je Pavlinoviću, „tvrdio hoću da Nar.(odni) List sliedi svojim stalnim pravcem, to jest čisto političkim, štujući svačije uvjerenje i osvjedočenje ali i nederajući u nikoga i ničije.“² Ipak, nakon osobnog susreta Klaić se predomislio, čime je otvoren put da Biankini postane urednik Narodnog lista. Stoga je tu odgovornu funkciju obavljao od 1871. do 1919. Kao što je Klaić i pretpostavljao, Biankini je uređivao Narodni list u hrvatsko – katoličkom duhu. Zbog toga je čak intervernirao i kod Strossmayera, međutim, Biankini je čvrsto zauzeo uredničku poziciju.

Pavlinović i Klaić bili su vodeći ljudi Narodne stranke, a zbog svojih različitih političkih stavova i svjetonazora, često su imali nesporazume, pa i sukobe. Oni su se nekad znali odvijati i preko

¹ Marko Trogrlić, „Četiri faze političkog djelovanja Jurja Biankinia“, u: *Nacija i nacionalizam u hrvatskog povijesnoj tradiciji*, ur: Tihomir Cipek, Josip Vrandečić (Zagreb: Alinea, 2007), 115.

² Isto, 216.

Narodnog lista. Primjerice, sredinom 80 –ih godina 19. stoljeća, Pavlinović je objavio članak kojim napada dalmatinskog namjesnika (a time i bečku politiku), što se nikako nije dopalo Klaiću koji je već uveo Narodnu stranku u oportunistički smjer. S obzirom da je takav smjer stranke smetao i Biankiniju, naravno da je odbio Klaićev zahtjev da se preko narodnjačkog glasila smire tenzije.

Međutim, kad je izbio drugi sukob između vodećih ljudi Narodne stranke, Biankini se odlučio na smirivanje tenzija jer je vlasništvo Narodnog lista bilo u pravnom smislu u Klaićevim rukama.

2.2 O Narodnoj stranci

Nakon što su autonomaši u početnom desetljeću političkog života vladali Dalmacijom, krvna slika pokrajine počinje se mijenjati 70 –ih godina. Narodnjaci pobjeđuju na izborima za Dalmatinski sabor 1870., osvajaju dalmatinske općine jednu za drugom, da bi sve kulminiralo pobjedom u Splitu 1882., gradu koji je, iako ne glavni grad, bio zapravo centar pokrajine. Međutim, paralelno s uspjesima u tim političkim utakmicama, Narodnu stranku počinju opterećivati raskoli, te još i više, padanje u oportunistički smjer prema bečkoj politici. To će jako smetati i Pavlinovića, ali i Biankinija.

Prvi raskol dogodio se već 1873. izlaskom petorice narodnjačkih zastupnika predvođenih Stefanom Ljubišom u Carevinskom vijeću. Nakon toga su pokrenuli list Zemljak, a ubrzo nakon toga osnovali i stranku Narodno – srednjačku stranku, koja se katkad, po listu, nazivala i Zemljačka stranka. Članovi su većinom bili Srbi, pa se može smatrati kako je njezino osnivanje klica kasnijih hrvatsko – srpskih stranki unutar Narodne stranke. Narodnjaci nikako nisu mogli biti zadovoljni s takvim raspletom jer su time dobili novog rivala, uz već postojeće autonomaše.

Da ne bi bespotrebno gubila na popularnosti, Narodna stranka povlači logičan potez i ubrzo podsjeća javnost na programska načela:³

- ujedinjenje Dalmacije s Banskim Hrvatskom
- sloga i jednakopravnost Hrvata i Srba u Dalmaciji

³ Mirko Valentić i Lovorka Čoralić, *Povijest Hrvata od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata, 2. knjiga* (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 506.

- neovisnost prema vladi

Narodnjaci su pokušali diskreditirati Ljubišu i u tome su uspjeli 1877. kad su ukazali na njegove malverzacije oko dobivanja koncesije za izgradnju željezničke pruge. Ljubiša je to prikazao kao sukob na nacionalnoj osnovi, što je s obzirom na program Narodne stranke, zvučalo tragikomično. Međutim, ta izjava uhvatila se među dalmatinskim Srbima, pogotovo onima koji su zagovarali zasebno, srpsko stranačko djelovanje.

Narodna stranka bila je politička organizacija dalmatinskih Hrvata i Srba. Privukli su ih zajednički interesi, tj. spoznaja da su svi gospodarski, kulturni, prosvjetni i narodnosni interesi (osobito u smislu borbe za pravo na jezik) zajednički i jednima i drugima. Vjera se nije smjela miješati s politikom, što je izričito bilo navedeno u programu Narodne stranke.

Osim te Ljubišine optužbe, sve se više među Srbima u Dalmaciji širila svijest o njihovoj posebnosti, pogotovo preko srpskih ustanaka i tradicije srpske države koju je njegovala Srpska pravoslavna crkva. Također, izbijanje ustanka u Bosni i Hercegovini te pitanje uređenja toga područja nakon njegova zauzeća isticali su pravac podjele na hrvatsku i srpsku stranu.⁴

U kojem smjeru idu stvari, pokazali su izbori za Carevinsko vijeće 1879. Iako su narodnjaci pobijedili na tim izborima, Klaić je pretrpio poraz od autonomaša Ivanića. O Klaićevu porazu odlučili su srpski birači općina Obrovac i Kistanje, koji su se odlučili glasovati za Ivanića.⁵ Bila je to najava konačnog razlaza u Narodnoj stranci, koju su Srbi napustili i u jesen 1879. osnovali svoju Srpsku stranku, a već početkom 1880. pokrenuli su svoje glasilo Srpski list, koji je izlazio u Zadru. Nakon zemljaka, to je bila druga secesija u narodnjačkim redovima. Izlazak Srba iz Narodne stranke i kasnija suradnja s Autonomaškom strankom, povijesnim rivalom narodnjaka, razbit će sve iluzije o nekakvom jedinstvu Hrvata i Srba. Ili je barem trebalo. U programu Srpske stranke nije bilo točke o sjedinjenju Dalmacije s Banskom Hrvatskom, a prihvaćeno je učenje Vuka Karadžića o Srbima štokavcima. Ipak, ni to nije utjecalo na promjenu mišljenja kod narodnjačkog vodstva. Zadržali su, dotadašnje, nacionalno neodređeno ime upravo na zahtjev njezinih prvaka (Klaića, Bulata i Vrankovića). To nije bilo nimalo neočekivano, imajući u vidu njihovu odanost južnoslavenskoj orijentaciji.

⁴ Tihomir Cipek i Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.* (Zagreb: Disput, 2006), 71.

⁵ Antoni Cetnarowicz, *Narodni preporod u Dalmaciji* (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 235.

2.3 Nezadovoljstvo oportunistom Narodne stranke

Osim tih dvaju odvajanja, Narodnu stranku sve više počeo je nagrizati i novi, možda i još veći problem – oportunizam, što je za posljedicu imalo odustajanje, ili barem svjesno marginaliziranje zahtjeva i ciljeva. Najvažnije je, naravno, bilo ujedinjenje Dalmacije s Banskom Hrvatskom i afirmacija hrvatskog jezika u pokrajini. Klaić je najavio takav smjer još prije izbora za Dalmatinski sabor 1870., što su podupirali i većim dijelom ostali narodnjački prvaci, među kojima se isticao Ivan Vranković. On je smatrao „da veliku politiku mogu voditi samo veliki i jaki narodi i da se maleni narodi imaju zadovoljavati malom politikom kako će se razvijati i učvrstiti, čekajući zgodan čas i za veće polete“.⁶ Umjesto da nakon velikih pobjeda nad autonomašima, od onih na izborima za Dalmatinski sabor 1870., preko općinskih pobjeda do ključne pobjede u Splitu 1882. postane još motiviranija u tim svojim zahtjevima, ona se povlači.

1879. -1893. Eduard Taffe iz Konzervativne stranke je predsjednik Vlade i u tom razdoblju uspijeva kontrolirati Narodnu stranku. Obećavao je gospodarski napredak Dalmacije, pa je Narodna stranka počela izbjegavati otvorene sukobe i kritizirati vlast. Od tih obećanja najčešće nije bilo ništa. On je želio učiniti državu stabilnijom i riješiti konfliktne nacionalne zahtjeve koji su joj prijeli uništenjem iznutra, ali kako ni sam nije imao jasnu viziju za ostvarenje tog cilja, zadovoljio se balansiranjem između suprotstavljenih nacionalnih želja, čekanjem, politikom „zavadi pa vladaj“ i administrativnim ustupcima.⁷ Monarhija je promatrala Dalmaciju u vojnostrateškom smislu, preko koje će ostvariti proboj na Balkan. Nikad joj nije bio cilj da gospodarski ojača pokrajinu. Barem ne primarni. U takvim prilikama ni Narodna stranka nije stavljala na dnevni red pitanje sjedinjenja i proboj hrvatskog jezika. Očekivano, takav stav iritirao je krug oko Pavlinovića, a u koji je spadao i Biankini.

Da u vodstvu Narodne stranke postoji rezerva prema pitanju sjedinjenja i da je to pitanje bačeno na marginu (barem u zahtjevima prema Beču), pokazuje i konkretan primjer. Posljednja Adresa Caru sa takvim zahtjevom išla je 1877. Jedanaest godina kasnije zastupnik Frane Bulić, zahtijevao je da Dalmatinski sabor usvoji novu Adresu kojom bi se ponovno

⁶ Ivo Perić, *Dalmatinski sabor 1861.-1912. (1918.)* (Zadar: JAZU, 1978), 100.

⁷ Marina Diklić, „Hrvatski klub i nastanak Stranke prava u Dalmaciji“, u: *Pravaška misao i politika*, ur. Jasna Turkalj, Zlatko Matijević i Stjepan Matković (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 65.-66.

tražilo sjedinjenje.⁸ Narodna stranka nije podržala taj zahtjev, a Miho Klaić ga je ocijenio kontraproduktivnim. Smatrao je da bi zbog prilika koje su vladale u banskoj Hrvatskoj za vrijeme Khuena Hedervarya sjedinjenje Dalmacije dovelo u goru situaciju od one u kojoj se nalazila.⁹ Biankini je zajedno s još nekoliko zastupnika podržavao Adresu. Klaić je na to zaprijetio istupom iz zastupničkog Kluba Narodne stranke, pa je Biankini, u ime stranačkog jedinstva, popustio. Rascjep je tada spriječen. Da bi primirio svoje radikalnije članove okupljene oko Biankinija i oduzelo im povod za stalne kritike kako se Narodna stranka ne bori dovoljno za interese hrvatskog naroda, vodstvo Narodne stranke je u srpnju 1889. godine obnovilo svoj program iz 1875. i promijenilo ime stranke u Narodnu hrvatsku stranku, a ime kluba u Narodni hrvatski klub.¹⁰ Dakle, 10 godina nakon izlaska dalmatinskih Srba trebalo je vodstvu stranke da, bez obzira na motiv, prelome i da u ime stave hrvatski predznak.

Obnovljeni program stranke zapravo nije donio ništa novo. U njemu je sadržan zahtjev za sjedinjenjem Dalmacije s Banskom Hrvatskom, ali na način da će se zamoliti kralja u neko zgodno vrijeme. Ona dakle nije proglasila sustavnu borbu za sjedinjenje, nego je samo upozorila da na to nije zaboravila.¹¹ Naravno da je bilo riječi i o statusu Hrvata i Srba. U točki 2. tog programa stoji: „Pod zaštitom toga hrvatskoga državnog prava, Hrvati i Srbi u Dalmaciji uživaju ista prava u svakom pogledu kako sačinjavaju jedan te isti narod, izvan kojega ne priznaje se da ima drugoga u Dalmaciji“.¹² Dakle, jasno je naznačena ravnopravnost Hrvata i Srba, dok se negira takva ravnopravnost za Talijane. Dalmatinski Srbi su se već odavno odrekli Narodne stranke, ali se očito Narodna stranka nije odrekla dalmatinskih Srba. Osim uvjerenja o ravnopravnosti Hrvata i Srba, točka je odražavala i nadu da će se dalmatinski Srbi vratiti u krilo Narodne hrvatske stranke. Možda i nesvjesno, samim pristankom na taj novi naziv stranke, još je više otežan takav, ionako teško ostvariv scenarij.

Biankinija je sve više ljutio takav program stranke. Bilo mu je neprihvatljivo da se govori o ravnopravnosti i jedinstvu Hrvata i Srba. Isto tako, nikako nije mogao biti zadovoljan načinom na koji je sročeni zahtjev za sjedinjenjem. To je bilo čisto zadovoljenje forme. Jasno je i da je dodatak hrvatskog prefiksa u naziv stranke bila samo kozmetička promjena.

⁸ Isto, 66.-67.

⁹ Isto, 67.

¹⁰ Isto, 67.

¹¹ Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1973), 284.

¹² Marina Diklić, „Hrvatski klub i nastanak Stranke prava u Dalmaciji“, u: *Pravaška misao i politika*, ur. Jasna Turkalj, Zlatko Matijević i Stjepan Matković (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 67.

Dodatno nezadovoljstvo za Biankinija bila je i dalje kontinuirana, oportunistička politika stranke koja se zadovoljavala mrvicama, ako je i njih uopće bilo. U tom smislu, simptomatično je bilo i držanje narodnjačkih zastupnika u Carevinskom vijeću u vezi vinske klauzule. Naime, Austro – Ugarska i Italija, članice Trojnog saveza su 1891. potpisale trgovački i brodarski ugovor i famozna vinska klauzula unesena je u 5. točku završnog protokola tog ugovora. Prema toj vinskoj klauzuli Italija i Austro – Ugarska monarhija su se obvezale sniziti carinu na međusobni uvoz vina. Zbog toga su cijene talijanskih vina na austrougarskom tržištu bile daleko niže od dalmatinskih, pa im ona nisu mogla konkurirati, što je dovelo do stagnacije i propadanja dalmatinskog vinogradarstva i siromašenja stanovništva.¹³

Imamo li na umu činjenicu da je Dalmacija bila poljoprivredna zemlja, s vinogradarstvom kao najrazvijenijom granom, jasno je kakav je razorni utjecaj na Dalmaciju imala vinska klauzula. Došlo je do naglog pada vinske proizvodnje, krčenja i zapuštanja vinograda što je posljedično vodilo do još većeg siromaštva i iseljavanja stanovništva. Umjesto da prestanu podupirati Vladu, koja je sklopila takav ugovor, iznimno štetan po Dalmaciju, zastupnici Narodne hrvatske stranke u Carevinskom vijeću nisu napustili klub grofa Karla Hohenwarta koji je bio na čelu provladinih snaga. Time nisu prestali podupirati vladu. S obzirom na esencijalnu važnost vinogradarstva za Dalmaciju, očito je kako su time izravno radili na štetu pokrajine koju su zastupali.

Biankini se nije držao oportunistički, već je otvarao mnoge teme. U kolovozu 1889. u Dalmatinskom saboru progovorio je o gospodarskim problemima Dalmacije. No, povrh svega, okosnicu njegova govora činilo je pitanje o jeziku. Talijanski je i dalje dominirao u javnom životu Dalmacije (uprava, sudstvo, službeno dopisivanje, trgovina), a iako je dopušteno korištenje narodnog jezika, u praksi se to nije provodilo. Javlja se i novi trend – proboj njemačkog jezika, a sve zbog unificiranja birokratskog aparata, pa je na taj način, logično, došlo i do potiskivanja talijanskog. Kolika je za Biankinija bila važnost jezika, svjedoči i njegova izjava: „Jezik je glavno obilježje narodnosti. Oстане li i dalje neriešeno ovo pitanje jezika u Dalmaciji, mi ćemo narodu našem podpisati smrtnu osudu“.¹⁴

¹³ Isto, 74.

¹⁴ Isto, 68.

Dakako da je i Narodni list napadao Taffeovu vladu, predbacujući mu da je licemjer kad govori o ravnopravnosti. Ta ravnopravnost se odnosila na oslanjanje na talijanaše i Srbe u Dalmaciji, s ciljem da se oslabi Narodna hrvatska stranka.

2.4 Ulazak u Carevinsko vijeće

Biankini je postigao veliki uspjeh kada je na početku 1892. izabran za zastupnika u Carevinskom vijeću. U posebnom proglasu obećao je da će se na temelju povijesnog hrvatskog državnog prava boriti u Beču za jedinstvo hrvatskog naroda i hrvatske države. Za razliku od stranke kojoj je tada još pripadao, oštro i beskompromisno je nastupio i u bečkom parlamentu. U svom prvom nastupnom govoru, održanom na hrvatskom jeziku 19. veljače 1892. u Carevinskom vijeću u Beču, Juraj Biankini je, među ostalim, kazao: „Častna gospodo! Stupajući silom faktičnih okolnosti u zastupničku kuću carevinskoga vieća, smatram svojom dužnošću izjaviti, da tim nemislim ni najmanje prejudicirati državopravni položaj kraljevine Dalmacije, koja je, po svom državnom pravu, dio hrvatske države. Prema tome, „jasno je, da je Dalmacija samo privremeno zastupana u carevinskom vieću, i da bi po prirodnom i pozitivnom pravu imala birati svoje zastupnike u hrvatski sabor.¹⁵ Znači, jasno se zalaže za pripadnost Dalmacije Hrvatskoj i zbog toga bi morala birati zastupnike i u Hrvatski sabor. Pozvao je i na suradnju slavenskih zastupnika koja je došla tokom njegovog drugog govora kada su ga napadali njemački zastupnici, a podupirali upravo slavenski. Posebno važno bilo je što je govorio na hrvatskom jeziku. Već ta jasnoća oko zauzimanja čisto hrvatskih pozicija, kao i činjenica da se nije pridružio svojim stranačkim kolegama u konzervativnom klubu Karla Hohenwarta govori da se sve više distancirao od svoje stranke.

Umjesto toga, pridružio se akciji pravaških zastupnika iz Istre za stvaranjem jednog kluba u kojem bi bili zastupnici slavenskih naroda u Monarhiji. To je očito bilo preambiciozno, budući se nije ostvarilo, kao ni manji cilj, da dođe do osnivanja južnoslavenskog kluba. Uspjeli su oformiti tek hrvatsko – slovenski klub. Njihov program sastojao se u oživotvorenju hrvatskog državnog prava i ozbiljenju ravnopravnosti svih naroda u Monarhiji, te promicanju interesa Hrvata i Slovenaca. Očekivano, Biankinijev aktivni rad u Vijeću zabrinulo je Klaića, ali su dalmatinski pravaši, pogotovo liberalni bili oduševljeni.

¹⁵ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata* (Zadar: Matica hrvatska u Zadru i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998), 218.

2.5 Spor oko udžbenika

Konačan raskol u Narodnoj hrvatskoj stranci dogodio se na pitanju školskih udžbenika. Razvojem hrvatskoga narodnoga preporoda, posebno od pobjede Narodne stranke na izborima za Dalmatinski sabor 1870. dolazi do ubrzanog razvoja pučkog školstva u pokrajini. To se vidi iz činjenice da je 1860./61. u Dalmaciji bilo 157 pučkih škola, a 1890/91. 337, dakle, njihov broj se udvostručio.¹⁶ Najveći problem bio je s udžbenicima. U početku su školske vlasti dopustile upotrebu udžbenika iz Banske Hrvatske, a 80-ih se počelo raspravljati o izradi posebnih udžbenika za Dalmaciju. Zbog toga je na Trećoj konferenciji pučkih učitelja u Splitu 1881. doneseno posebno izvješće i nacrt za izradu početnice, te Druge i Treće čitanke¹⁷. Prva čitanka (početnica) za opće pučke škole izlazi 1889., a uskoro slijede i ostale.

No, protiv sadržaja čitanke prvo se pobunila struka, a najžešći među njima bio je Petar Kuničić. Pod pseudonimom Ljubo Ljubibratić u Narodnom listu 1889. – 1891. objavljivao je članke s kritikom na račun čitanke kao nerodoljubnim i anacionalnim. Najveći problem bio je izostanak hrvatskog imena u čitankama. Apelirao je na zastupnike u Dalmatinskom saboru (dakako, na narodnjake) da progovore o navedenom problemu. Taj poziv je urodio plodom, pa je i ovo pitanje preneseno na političko polje. Biankini je u svom izlaganju ponovio ono što je Kuničić iznosio u svojim člancima. Ukazao je na izostavljanje hrvatskog imena, a tamo gdje se spominje pridaje mu se srpsko. Biankini kaže: „A pošto pak nije moguće neimenovat ih, prišiva njim se srpsko – hrvatska krparija – naziv bezsmišljen, polutan, šarovit, koji ne odgovara istini, ni čuvstvu našeg hrvatskog naroda, ni povjesti hrvatskoj“.¹⁸ Ta kritika je bila na tragu negiranja ravnopravnosti Hrvata i Srba u Dalmaciji. Navedeni govor i kritika zbili su se na zasjedanju u listopadu 1890., no to je bio tek početak.

U ožujku 1892. Biankini je raspravu, koja je morala biti o školskom proračunu, iskoristio da još jednom naglasi probleme oko čitanke. Za njega se one bile dokaz smišljene vladine politike prema dalmatinskim Hrvatima u cilju njihova odnarođivanja, počevši od najranije dobi. Nakon pritiska talijanstva, ovo je zasigurno bio novi težak izazov za Hrvate u Dalmaciji. Zato je tražio od svojih kolega neka se izjasne protiv pokušaja da se novim čitankama odnarođi mladež i neka se zauzmu da se hrvatsko ime čisto i jasno naglasi te da ga se

¹⁶ Marina Diklić, „Hrvatski klub i nastanak Stranke prava u Dalmaciji“, u: *Pravaška misao i politika*, ur. Jasna Turkalj, Zlatko Matijević i Stjepan Matković (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 69.

¹⁷ Isto, 69.

¹⁸ Isto, 70.

prestane zatajivati u ime tuđih političkih ciljeva, talijanaštva, srpstva ili nijemstva.¹⁹ Isto tako poziva Vladu neka „dade pregledati nove knjige za pučke škole u Dalmaciji i neka pazi osobito na to, da u novom izdanju ime naroda i jezika hrvatskoga ne bude pritajeno ili nagrdjeno“.²⁰

Dakako da su Biankinijevi govori izazvali reakciju – i autonomaša, a pogotovo srpskih zastupnika u Dalmatinskom saboru. I jedni i drugi, svatko iz svoje pozicije, predbacivali su mu da se bori protiv talijanske, odnosno srpske narodnosti u Dalmaciji. Posebno oštar bio je zastupnik Srpske stranke Sava Bjelanović. Negirajući hrvatsku državnost i obezvrjeđujući hrvatsku prošlost, Bjelanović je otvoreno ustao protiv hrvatskog imena i jezika u novim udžbenicima jer, kako kaže, sve je srpsko pa i „taj naš narodni jezik je srpski“.²¹ Osim toga, ipak očekivano, Biankini je i unutar svoje stranke ostao u manjini. Narodna hrvatska stranka, kako sam već naveo, nije se odrekla dalmatinskih Srba i smatrali su ih ravnopravnima Hrvatima u Dalmaciji. Po tome, dolazimo do zaključka da su Biankinijevi stavovi zapravo bili u suprotnosti stavovima stranke kojoj je pripadao.

Taj originalni Biankinijev prijedlog nikada nije u Dalmatinskom saboru stavljen na glasovanje, jer je zastupnik iz redova Srpske stranke Anton Pugliesi ustao protiv negiranja i zatajivanja srpskog imena u udžbeniku. Pugliesiev prijedlog glasi: „Pozivlje se c.k. Vlada neka u korist prosvjete dade pregledati nove knjige za pučke škole u Dalmaciji i neka pazi osobito na to, da u novom izdanju uz ime naroda i jezika hrvatskoga, ne bude pritajivano ime naroda i jezika srpskoga“.²² Stoga je originalni Biankinijev prijedlog zapravo pretvoren u Pugliesiev i kao takav stavljen na glasovanje i na koncu prihvaćen. Rezultat glasovanja bio je sljedeći: od 33 zastupnika, 22 su bila za, a 11 protiv. Zastupnici Narodne hrvatske stranke i Srpske stranke glasali su za, a 6 uskoro bivših narodnjaka i Autonomaška stranka bili su protiv.

Ništa neočekivano što je Narodna hrvatska stranka bila za. Pugliesiev prijedlog bio im je itekako prihvatljiv s obzirom na program. Čak im ni Bjelanovićev istup o narodnom kao srpskom jeziku nije ništa značio. Samo na prvi pogled su biankinijevci i autonomaši bili na

¹⁹ Isto, 71.

²⁰ Isto, 71.

²¹ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskoga rata* (Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998), 225.

²² Marina Diklić, „Hrvatski klub i nastanak Stranke prava u Dalmaciji“, u: *Pravaška misao i politika*, ur. Jasna Turkalj, Zlatko Matijević i Stjepan Matković (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 72.

istoj strani, no razlozi su skroz drugačiji. Autonomasi su glasali protiv jer se nije spominjala talijanska narodnost.

3 PRAVAŠKA FAZA

3.1 Hrvatski klub

Naravno da je Biankini bio razočaran, jer prijedlog, ovako kako je usvojen, bio je apsolutno neprihvatljiv. Dakako, to je značio i kraj Biankinija i njegovih petoro kolega u Narodnoj hrvatskoj stranci. Držanje stranke povodom glasovanja bila je kap koja je prelila čašu. Reakcija je zapravo bila promptna. Odmah nakon glasovanja dogodila se još jedna secesija u Narodnoj hrvatskoj stranci – treća u 20 godina. Pridružili su mu se još i Stjepan Buzolić, Kažimir Ljubić, Josip Virgil Perić, Josip Paštrović i Mate Šarić. Javnost je za raskol doznala putem članka u Narodnom listu pod nazivom „Iztup“. U njemu stoji: „Zastupnici Biankini, Buzolić, Ljubić, Paštrović, Perić i Šarić – razmišljajuć kako današnje srbstvo nije nego negacija hrvatstva i cilj mu smesti na svaki način ujedinjenje društveno i stvarno Hrvata; razmišljajuć da ni pravi Srbi ne smiedu tražiti, da se ni najmanje krnji čisti značaj hrvatski, zemlje i naroda u hrvatskoj državi; osvjedočeni da bi se Pugliesievim izpravkam sankcioniralo što je u čitankam danas krivo hrvatstvu u Dalmaciji i povlastilo bi se još dalje izkrivljivanje, smatrajuć da bez povrjede temelja hrvatske stranke, ne bi smjeli glasovati za izpravak Pugliesiev – izstupiše iz hrvatskog kluba.“²³

Iako je taj spor oko udžbenika naveden kao glavni razlog izlaska iz Narodne hrvatske stranke, očigledno je ovaj istup bio potaknut dubljim razlozima – pitanje udžbenika bio je samo povod. Višegodišnje oportunističko držanje stranke, hrvatsko – srpska problematika, nerješavanje ni jezičnih, a ni ključnog političkog pitanja – pitanje sjedinjenja, loša gospodarska situacija povezana između ostalog i sa vinskom klauzulom... Sve je to samo pojačavalo nezadovoljstvo i malodušnost kod Biankinija. Istina, neke od navedenih stvari su ponajprije ovisile o Beču, npr. pitanje sjedinjenja, loša gospodarska situacija, vinska klauzula. No, držanje stranke iz njegovog kuta gledanja svakako je moralo biti drugačije.

Da su razlozi dublji od samog pitanja udžbenika razvidno je iz kasnije izjave koju su disidenti plasirali u javnost. Naime, u svibnju, dva mjeseca kasnije, šestorka je putem istog glasila,

²³ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, (Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998), 227.

tiskala svoju izjavu kojom su javnosti objasnili motive istupa iz stranke, te stvaranje novog – Hrvatskog kluba. „Od neko doba – pišu oni – „pojavi se je u zemlji nezadovoljstvo sa uspavanim i sapetim položajem stranke. Pohrvaćenje ureda ne dadu nam, dapače nam poručuju da nam ga nikad niti dati neće... S druge strane, ne samo što se nerješava pitanje sdruženja sa Hrvatskom, nego neće ni da čuju govoriti o sdruženju ... A uz to se i materijalni interesi naroda užasno zanemaruju, pa se kadgod i žrtvuju zlo shvaćenim političkim ciljevima. Eto uzroka nezadovoljstva u zemlji, eto uzroka vapaja naroda za čistijim pravcem, za odlučnijim radom. Sve to nam nameće dužnost da ne stanemo pri samom iztupu, da nesjednemo nedjelatni. S toga, iztupajuć iz „Narodnog – hrvatskog Kluba“, stvorismo novi Hrvatski Klub.“²⁴ Na kraju izjave, donijeli su kratak program rada u 4 točke.²⁵

- Sdruženje Dalmacije sa Hrvatskom na temelju hrvatskog državnog prava
- Priznanje po državljanstvu i zemlji jedincatoga naroda hrvatskoga u cijeloj Hrvatskoj
- Pravo državnoga hrvatskoga jezika u javnim uredim
- Spojenje Dalmacije željeznicom s Hrvatskom i obrana njezinih zanemarenih ekonomičkih interesa

Dakle: čisto hrvatskim pravcem i odlučnim radom k sdruženju – to je geslo „Hrvatskog kluba“.

To su uglavnom bili zahtjevi za rješavanjem problema koji su najviše tištali Dalmaciju i čije rješenje bi joj omogućilo da prodiše. U odnosu na Narodnu hrvatsku stranku koja se također zalagala za rješavanje navedenih problema (više formalno, nego istinski), jasno je da je točka 2 ono što razdvaja Narodnu hrvatsku stranku i novoosnovani Hrvatski klub. Hrvatski klub, dakle, stoji na pozicijama o hrvatskom narodu kao jedinom državotvornom u čitavoj Hrvatskoj, tj. hrvatskim zemljama. Kakav je stav Narodne hrvatske stranke, spomenuo sam maloprije. Hrvatski klub nije se tu zaustavio, već je početkom 1894. donio opširniju Uredbu rada. Temeljni cilj ostao je isti: „Širiti u Dalmaciji hrvatsku misao, koja teži za tim da se uskrsne država Hrvatska cjelokupna, samostalna i jedinstvena po zemlji narodu i jeziku, a kao čest Hrvatske da se što skorije s njom ujedini Dalmacija na temelju državnoga hrvatskoga

²⁴ Isto, 229.

²⁵ Tihomir Cipek i Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.* (Zagreb: Disput, 2006), 342.

prava“.²⁶ Zanimljivo je da se u Uredbi ne spominje okvir Monarhije kao rješenje hrvatskog pitanja, no jasno je iz samog djelovanja Hrvatskog kluba da su bili čvrsto na tom pravcu.

Hrvatski klub se time sasvim udaljio od Narodne hrvatske stranke i približio dalmatinskim pravaškim grupama. Zanimljivo je da je Narodni list, osnovan kao glasilo Narodne stranke uzurpiran, te je postao glasilo Hrvatskog kluba. Dakako, ključna je bila činjenica što mu je Biankini urednik. Za prvog predsjednika Hrvatskog kluba izabran je Kažimir Ljubić.

3.2 Narodna hrvatska stranka i Hrvatski klub – nepremostive razlike

Kao što se moglo i očekivati, ovaj „razvod“ nije prošao mirno. Počele su pljuštati optužbe jednih prema drugima preko svojih glasila (glasilo Narodne hrvatske stranke nakon gubitka Narodnog lista postao je Narod). Hrvatski klub nastavio je s navedenim zamjerkama prema Narodnoj hrvatskoj stranci. Narodnjaci isprva nisu reagirali na optužbe iz disidentskih redova, vjerojatno misleći da je to trenutačni hir i da će se vratiti. Možemo primijetiti kako je Klaić i u ovom slučaju, kao i u slučaju dalmatinskih Srba, ispao naivan. Jer nisu se vratili ni jedni ni drugi. Kad je postalo jasno da povratka nema, počele su prozivke i od strane narodnjaka. Smatrali su da je šestorka otišla zbog minorne stvari, aludirajući očito na neslaganje oko pitanja udžbenika. Nisu smatrali da je išta pogrešno napravljeno u djelovanju stranke.

To se najbolje vidi iz proglašenja hrvatskom pučanstvu u kojemu se, među ostalim, kaže: „Premda u velike žalimo razdor, koji se je bez naše krivnje dogodio, jer je time prekinuto jedinstvo stranke toli potrebno za obću korist, ipak prama današnjim obitajnostim ne smatramo nužnim da promienimo ma koju točku svoga programa, na kojem ćemo dapače i nadalje svoju političku djelatnost izključivo osnivati“.²⁷ Znači, krivnja za raskol u potpunosti je prebačena na Hrvatski klub. Što se tiče smjera u kojem ide stranka, ne vide ni jedan razlog da bi se trebao promijeniti. Glasujući za Pugliesiev prijedlog hvale svoju dosljednost sadržanu u 2. točki svog programa iz 1889. I to je točno, zaista su bili dosljedni. Međutim, kao da su ispustili bitnu okolnost. Srpska svijest je jačala što se očituje, između ostalog, i kroz osnivanje Srpske stranke koja je bila vrlo skeptična prema ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom, a što je bio cilj Narodne hrvatske stranke. Tu je bila i suradnja Srpske stranke s Autonomoškom

²⁶ Marina Diklić, „Hrvatski klub i nastanak Stranke prava u Dalmaciji“, u: *Pravaška misao i politika*, ur. Jasna Turkalj, Zlatko Matijević i Stjepan Matković (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 74.

²⁷ Tihomir Cipek i Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. – 1914.*, (Zagreb: Disput, 2006), 349.

strankom, vječnim rivalom narodnjaka. Znači i Srpska stranka se nameće kao protivnik Narodnoj hrvatskoj stranci.

Na Biankinijev odgovor nije trebalo dugo čekati. U govoru biračima u Drnišu oštro kritizira narodnjaštvo, autonomaštvo i nijemstvo, te teško gospodarsko stanje u Dalmaciji. Jedino o svom Hrvatskom klubu govori pohvalno, dok pravaštvo nije spomenuo. Još žešći odgovor sadržan je u članku „šestorica šesnaestorici“ u kojem stoji da su narodnjaci pogrešno zaključili da je uzrok izlaska taj spor oko udžbenika. No, u stvarnosti, a i Biankini je to rastumačio, krilo se nešto drugo. Najvažnija zamjerka je da će Pugliesiev prijedlog voditi potpunoj ravnopravnosti Hrvata i Srba, pa će se hrvatsko državno pravo zvati hrvatsko – srpsko, štoviše, da će i sama hrvatska država postati hrvatsko – srpska. „Hrvatska je država jedinstvena; postade od ciglog jednog naroda, pa kojem se i prozva, ona je nadjela ime svojim državljanima, svom zemljištu, svomu državnomu jeziku. Tko stupa na njezino zemljište, tko se ubraja u njezine državljane, stiče sva prava državljanska, ne gubi već inoplemensko ime, a stiče hrvatsko“.²⁸ Iz navedenog citata je jasno da Biankini ne brani Srbima da budu to što jesu, ali da u Hrvatskoj moraju biti hrvatski državljani, lojalni stanovnici. Ovdje se osjeća duh Pavlinovića. I on je u svojoj „Hrvatskoj misli“ bio na tom stanovištu.

Smatra da je Narodna hrvatska stranka trebala biti i odlučnija po pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, jer je jasno da politika čekanja i podupiranja Vlade nije davala nikakve opipljive rezultate. To pitanje za Hrvatski klub nikako nije bilo minorno i razlike su očito bile nepremostive. Takav sukob koncepcija nije se mogao premostiti, pa je bilo logično da je svatko otišao na svoju stranu. Dakako, negativno je na istup šestorice reagirala i Srpska stranka, te vladino glasilo Smotra dalmatinska. Kod nezadovoljstva Smotre dalmatinske možemo primijetiti koliko je Narodna hrvatska stranka bila uz Vladu. Očekivano, pravaši su bili zadovoljni razvojem situacije.

²⁸ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata* (Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998), 232.

3.3 Aktivnosti Hrvatskog kluba

U skladu sa svojim zahtjevima i programom, članovi Hrvatskog kluba su na prvoj sjednici 29. zasjedanja Dalmatinskog sabora u siječnju 1894. pokrenuli pitanje podnošenja Adrese Kralju u kojoj bi se tražilo pripojenje Dalmacije Banskoj Hrvatskoj . Dojučerašnji stranački kolege bili su zajedno u ovom zahtjevu, jer je i Narodna hrvatska stranka poduprijela pokretanje Adrese. Vjerojatno je to napravila iz razloga da Hrvatski klub ne ostvari monopol na tom pitanju, iako je Narodna hrvatska stranka, što zbog svog oportunitizma, što zbog Khuenova režima u Banskoj Hrvatskoj, nerado pristala uz Adresu. Ipak, iako sklona oportunitizmu i donekle instrumentalizirana od Beča, nije do kraja bila kompromitirana, kao npr. Narodna stranka u Banskoj Hrvatskoj. O tome svjedoči i pristajanje uz Adresu. U njoj su iznesene i mnoge druge stvari koje su tištile Dalmaciju, ali naravno da je naglasak bio na sjedinjenju. „Svietla Kruno! Premilostivi naš Kralju“, pišu podnositelji adrese, „Samo u ujedinjenoj Hrvatskoj Dalmacija može spokojno gledati na budućnost. Ujedinjena Hrvatska bila bi uz to nepobitni bedem za dinastiju proti pohlepam tudjinskim, a ujedno i najčvršće jamstvo za vršenje naše civilizatorske zadaće u Istoku“.²⁹ Dakle, u njoj su sadržane aspiracije vjerojatno i prema Bosni i Hercegovini.

Vlada je imala jak instrument koji je upotrebljavala po potrebi. Mogla je zatvoriti Dalmatinski sabor, što je najčešće i radila kad bi se pitanje sjedinjenja našlo na tapeti. Tako je bilo i ovaj put, pa je Adresa ostala samo mrtvo slovo na papiru. Beč nije blagonaklono gledao na sjedinjenje jer nije želio da ojača ugarski dio Monarhije, a gdje bi Dalmacija ušla sjedinjenjem. Još jedan razlog je taj što su dualistički vrhovi Monarhije, među koje su spadali vladar i vlada, najviše zazirali od pokretanja državnopravnih pitanja.³⁰ Pitanje sjedinjenja Dalmacije s Bansom Hrvatskom svakako je bilo takvo pitanje. No, ni ugarski dio nije bio nešto pretjerano zainteresiran, jer ni na koji način nije htio ugroziti Nagodbu s Bečom.

²⁹ Isto, 238.

³⁰ Tereza Ganaza Aras, *Politika novog kursa dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića*, (Split: Matica hrvatska, 1992), 138.

3.4 Pravaši u Dalmaciji

Već sam napomenuo da se Hrvatski klub svojim programom znatno približio stavovima dalmatinskih pravaša. Oni nisu otpočetak imali svoju organiziranu stranku, već su djelovali kao pojedinci i grupe. Već je Pavlinović zastupao neka pravaška stajališta, a bio je i u kontaktu s banovinskim pravašima. Buđenje i narastanje hrvatske nacionalne svijesti, sukob među Hrvatima, te Hrvatima i Srbima u Narodnoj stranci, odvajanje Srba u posebnu Srpsku stranku i njezino suprotstavljanje ujedinjenju Dalmacije s Hrvatskom, te spor o pripadnosti Bosne i Hercegovine bili su, uz oportunitizam narodnjaka, gospodarsku stagnaciju i posebice utjecaj banovinskog pravaštva i Pavlinovićeva hrvatstva, oni elementi koji su najviše pogodovali pojavi dalmatinskog pravaštva i stvaranju prvih pravaških skupina u Dalmaciji.³¹

No, prvi pravi pravaš u Dalmaciji bio je mladi svećenik Ivo Prodan koji od 1876. uređuje glasilo Katolička Dalmacija. Njegova stajališta bila su radikalna i konzervativna. Prodan i skupina oko njega nikad nije imala neko pretjerano dobro mišljenje o narodnjacima, pa su ih znali i napadati preko svog glasila, čak i Pavlinovića. Bio je nezadovoljan i pisanjem Narodnog lista, pa ni Biankini nije ostao pošteđen.

Ante Trumbić i Frano Supilo bili su pravaši liberalnijeg usmjerenja, samim tim i prihvatljiviji većem dijelu dalmatinskog građanstva. Ono je, pak, bilo izivcirano kvarenjem Narodne hrvatske stranke, te su, prirodno, tražili novi oslonac. Našli su ga upravo u pravaštvu Trumbića i Supila, koji su bili liberalnog nazora i mnogo širih pogleda od Prodana. Time su, mnogo više od Prodana, mogli privući nezadovoljnike.

Trumbić je isprva bio impresioniran Narodnom strankom i pogotovo njezinom splitskom pobjedom. Pod utjecajem te narodnjačke ideologije i pravaštva s kojim je došao u doticaj tokom svojih zagrebačkih studentskih dana, rodila se pravaška liberalna orijentacija, koja se očitovala i u tolerantnijem odnosu prema Srbima i općenito Južnim Slavenima. No, Trumbić se razočarao oportunitizmom Narodne stranke, ali bio je nezadovoljan i Prodanovim klerikalizmom.

Trumbićev pandan u južnoj Dalmaciji, u Dubrovniku bio je Frano Supilo koji je zaslužan za pokretanje pravaškog glasila Crvena Hrvatska. I on je bio pod utjecajem narodnjačke

³¹ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata* (Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998), 122.

ideologije, kroz osobu Pera Čingrije, koji je bio istaknuti dubrovački narodnjak, a nakon smrti Klaića i Bulata, vođa Narodne hrvatske stranke.

3.5 Počeci okupljanja dalmatinskih pravaša

Iako formalno nisu bili pravaši, niti su se tako nazivali, Hrvatski klub je praktički otpočetak koketirao s tim pravcem. U člancima koji su 1892. i 1893. godine izlazili u Narodnom listu, te iz Uredbe rada Hrvatskog kluba, vidi se da su se njegovi članovi osjećali pravašima.³² U govoru na biračkoj skupštini u Drnišu 22. kolovoza 1892. Juraj Biankini kaže kako smatra svojom dužnošću u Carevinskom vijeću djelovati „prama pravaškim načelima Hrvatskog kluba u Zadru“.³³ S obzirom na postojanje pravaških skupina i na zamah Hrvatskog kluba koji je išao u tom smjeru, bilo je očito da je stvaranje jedne pravaške stranke u Dalmaciji samo pitanje trenutka.

Obje pravaške grupacije u Dalmaciji sa simpatijama su gledale na rad Hrvatskog kluba. Ipak, Hrvatski klub imao je bolji odnos s Trumbićem. Prodan je podupirao stavove Hrvatskog kluba o postojanju samo jednog naroda u Dalmaciji i Hrvatskoj, ali nije odobravao što Narodni list podupire sjedinjenje opozicije u Banskoj Hrvatskoj (Stranka prava i Neodvisna narodna stranka), jer je bio kritičan prema eventualnom ujedinjenju Narodne hrvatske stranke i pravaških grupacija u Dalmaciji. Očekivao je od Hrvatskog kluba da će prihvatiti pravaška načela s dominantnim elementima katoličanstva. Vjerojatno je mislio da je to neizbježno imajući u vidu činjenicu da je Biankini također bio svećenik, no do toga nije došlo. Možda i iz osvete, Prodan je stao optuživati Hrvatski klub da nedovoljno kritiziraju Narodnu hrvatsku stranku i dalmatinsko Namjesništvo. Preko Narodnog lista mu je odgovoreno da se Narodna hrvatska stranka kritizira onoliko koliko zaslužuje, te da usprkos svemu, nije riječ o neprijatelju kojeg treba sotonizirati.

Trumbić je, za razliku od Prodana, bio otvoreniji za razgovore. Kalkulirao je čak da ujedini svu opoziciju u Dalmaciji (dakle, i Narodnu hrvatsku stranku). No, kako on, tako i neki drugi pravaši poput Supila postali su svjesni da će maksimum biti ujedinjenje pravaških grupacija, pa je o tome bio obaviješten i Fran Folnegović, koji je aktivno sudjelovao u ujedinjenju opozicije u Banskoj Hrvatskoj. Međutim, taj proces je tekao sporo. Trumbić je Hrvatskom

³² Marina Diklić, „Hrvatski klub i nastanak Stranke prava u Dalmaciji“, u: *Pravaška misao i politika*, ur. Jasna Turkalj, Zlatko Matijević i Stjepan Matković (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 80.

³³ Isto, 80.

klubu prvu konkretnu akciju oko ujedinjenja spomenuo pismom krajem 1892. Hrvatski klub je načelno pristao na suradnju, ali još nisu postojali uvjeti za stvaranjem jedinstvene stranke. Razlog zašto Biankini nije odmah pristao na proces stvaranja jedinstvene pravaške stranke valja tražiti u činjenici da je pismo poslano nakon Riječke pravaške konferencije koja je održana u travnju 1892. Ta konferencija je u pogledu Biankinijevog pristanka imala jednu manu. Na njoj se nije spominjao nikakav okvir unutar kojeg bi trebalo riješiti hrvatsko pitanje. To je značilo da se dopušta mogućnost rješenja i izvan Monarhije, što je Biankini gledao s jakom skepsom, jer je za njega i njegov krug jedino prihvatljivo rješenje bilo ono unutar Monarhije. Dakako, u pravcu trijalizma.

No, Biankini preko Narodnog lista sve očitije priprema jedinstveno djelovanje dalmatinskih pravaša i Hrvatskog kluba. Bio je oduševljen sporazumom Stranke prava i Neodvisne narodne stranke u Banskoj Hrvatskoj. Te dvije oporbene stranke, kako prenosi Narodni list, imaju „odsle samo jednu zastavu“ i samo jedan program koji glasi: „oživotvorenje državnoga i prirodnoga prava Hrvatske, njezine zakonite nezavisnosti, slobode i cjelokupnosti u Habsburškoj Monarhiji“.³⁴ Stoga tko u „Dalmaciji odobrava i pristaje uz program i pravac hrvatskih sjedinjenih opozicija u Banovini“ – piše Biankiniev Narodni list – „taj, ako je dosljedan, treba da odobri i pristane uz program i pravac Hrvatskog Kluba“ i slogu s dalmatinskim pravaškim skupinama. Jer, Stranka prava i Hrvatski klub „tako su usko spojeni u svojim idejama, da među njima razlike nemože biti. Jedan im je cilj, jedna zadaća, jedna su im sredstva“.³⁵ Očito je da Biankini zagovara suradnju s dalmatinskim pravašima na temelju novog, okvirškog programa, a ne na Starčevićevom klasičnom pravaštvu. No, još će proći neko vrijeme i ostvarenje te želje događa se tek sredinom 1894. i to na inicijativu upravo Hrvatskog kluba.

³⁴ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, (Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998), 235.-236.

³⁵ Isto, 236.

3.6 Javna obznana pristanka uz pravaštvo

Biankini je tada boravio u Zagrebu, prvo na svečanom polaganju kamena temeljca za izgradnju doma Ante Starčevića, a nakon toga na godišnjoj skupštini pravaša gdje mu je uručen program Stranke prave. Autori programa odrekli su se Starčevićevog pravaštva o samostalnoj hrvatskoj državi, te je prihvaćena kompromisna ideja da se rješenje hrvatskog pitanja može tražiti i unutar Monarhije. Budući da je to bilo kompatibilno s Biankinijevim stavovima, takav smjer „slomio“ je Biankinija, pa se pridružio Stranci prava. Istupajući na Skupštini u ime članova i drugih pristaša Hrvatskog kluba, on je na početku svog govora o pristupu Stranci prava kazao: „Hrvatski Klub u Zadru primio je pravom radošću poziv Kluba Stranke prava u Zagrebu da sudjeluje na ovoj skupštini; tim više, što je već od svog postanka ćutio želju i potrebu, da dodje s njim do bratskog dogovora, do zajedničkog rada i pregnuća za ostvarenje najplemenitijih otačbeničkih ideala, koji bez sumnje lebde pred očima jednom i drugom klubu: ujedinjenje, samostalnost, sloboda hrvatskoga naroda, na temelju njegovog državnog prava i narodnog načela, u okviru habsburške monarhije“.³⁶ Upravo je kraj ovog citata ono najbitnije za Biankinija, uvjet koji je trebao biti zadovoljen za pristajanje uz Stranku prava.

Prihvaćajući novi pravaški program i dajući svečanu izjavu o pristupu Hrvatskog Kluba Stranci prava, Juraj Biankini je tom prigodom kazao: „Hrvatski Klub na saboru dalmatinskomu, tvrdo uvjeren da ovaj program zajamčuje narodu sve uvjete za njegov samostalni razvitak; uvjeren, da će i naš hrvatski narod doći do svojih pravica samo onda, kada složno i neustrašivo širom domovine preagne za svojim idealim; kad se i on, poput drugih sretnijih naroda listom prene i okupi pod zastavu velikih ideja prava i slobode – smatra svojom neophodnom otačbeničkom dužnošću izjaviti danas kroz moja usta da potpuno pristaje na program jednodušno prihvaćen po sjedinjenim opozicijam, ili, da još točnije kažem, na program stranke prava, koja se u bitnosti tog programa dosljedno drži od svog postanka, koja je prodrla u sve slojeve naroda, i koja je najsretnije pokrenula veliko djelo svestrane kristalizacije hrvatstva, u misli jedinstva i slobode domovine, na čvrstoj podlozi državnog prava i narodnog načela. Hrvatski Klub na saboru dalmatinskomu odavna je čekao prigodu, da ovu svetčanu izjavu objelodani, te bi bila svakako na skoro izašla kroz javne novine, da nas danas sretan ovaj god nije ovdje sakupio. Jer Hrvatski Klub misli, da je već prispio odlučan čas za ujedinjenje svih zdravih i

³⁶ Isto, 256.

neodvisnih hrvatskih živalja, svih pravih Hrvata, po svim hrvatskim zemljama, a osobito nas sa ove i sa one strane Velebita; i da to ujedinjenje nema biti samo u mišljenju, nego i u radu, te napokon i u imenu, jer bez ovoga nebi opet bilo pravoga ujedinjenja“.³⁷

Iako Biankini u navedenom citatu spominje dosljednost, to ipak nije točno. Prijelaz od Starčevićevog klasičnog pravaštva prema modernom nikako se ne može svesti pod dosljednost. Riječ je o radikalnom zaokretu.

Ističe važnost sjedinjenja Stranke prava i Hrvatskog Kluba: „Mi hoćemo, mi moramo, uz ma bilo koju cenu da budemo jedno, da postignemo naše jedinstvo, da vidimo hrvatstvo okupljeno u jednom jakom državnom samostalnom tielu, pod svojim zakonitim kraljem, jer nećemo da budemo ničijim plienom, ničijom prikrapinom, ničijom igračkom, već hoćemo da živimo svojim životom, ko što živu i drugi narodi, manji i veći od našega. A na to napokon imamo nepobitno pravo po bistrim i čistim ugovorim sa prejasnom dinastijom, po našem državnomu pravu, po narodnomu načelu, po neslomljivoj volji naroda! Ali je poglaviti i nepobitni uvjet, mila braćo, tomu da se mi moramo uvijek i svuda osiećati Hrvatim, i samo Hrvatim. Hrvatskom samosviesti mi jedino možemo doći do naših ideala, kao što dodjoše drugi narodi... Svoj na svome, Hrvatska Hrvatim – to mora biti naša tvrda odluka... Mi se moramo uvijek i svuda osiećati Hrvatim, biti i djelovati kao Hrvati, po nauci prezaslužnog Dra Ante Starčevića, koji je kroz zablude ilirizma, jugoslavenstva, srbo – hrvatstva i sličnih nevolja, iznio pred nama čist barjak hrvatski, barjak našeg državnog prava“.³⁸

Biankini još jednom jasno naglašava samostalnost unutar Monarhije. To je bio poziv na trijalističko uređenje, po kojem bi Hrvatska bila odvojena, a ravnopravna s Austrijom i Mađarskom.

³⁷ Isto, 256., 257.

³⁸ Isto, 257.

3.7 Osnivanje dalmatinske Stranke prava

Biankini se povratkom u Dalmaciju u potpunosti posvetio osnivanju dalmatinske Stranke prava. Bližili su se izbori i za Dalmatinski sabor, pa je i to bio jedan od razloga za osnivanje stranke. Zalagao se da se sazove pravaška konferencija u Zadru, kojoj bi domaćin bio njegov Hrvatski klub. Predsjednik Hrvatskog kluba Kažimir Ljubić iznio je plan ujedinjenja Folnegoviću, Supilu i Trumbiću. Načelno su svi pristali, osim što se Trumbić pribojavao da će Hrvatski klub u toj novoosnovanoj stranci voditi glavnu riječ. Razlog za takvu bojazan treba tražiti u činjenici da je upravo Hrvatski klub bio pokretač definitivnog osnivanja pravaške stranke. Na sjednicama Hrvatskog kluba dogovoreno je da se osnivačka Konferencija Stranke prava održi 22. i 23. kolovoza 1894. u Zadru.³⁹ Nakon cjelodnevnog zasjedanja donesena je privremena uredba rada Stranke prava – privremena jer ju je trebala potvrditi skupština Stranke prava, što će se i dogoditi malo kasnije, u rujnu 1896.

Tako je konačno osnovana Stranka prava u Dalmaciji. Dakle, srž su činile tri pravaške grupe; liberalna Trumbić – Supilo, konzervativna Ive Prodana i Hrvatski klub. Za prvog predsjednika imenovan je Kažimir Ljubić, dotadašnji predsjednik Hrvatskog kluba. Uredbom rada odlučeno je da u Središnji odbor, kao najviši rukovodni organ stranke, uđu svi zastupnici Dalmatinskog sabora i Carevinskog vijeća, pa tako i Biankini. Kad promotrimo proces nastanka dalmatinske Stranke prava, lako se može vidjeti da su Biankini i njegov Hrvatski klub odigrali ključnu ulogu. Tek kad su se oni uhvatili posla, želja je postala stvarnost. Ni Trumbić, ni Supilo, a ni Prodan nisu očito imali takvu organizacijsku sposobnost.

Prema pisanju Narodnog lista i Katoličke Dalmacije rad konferencije tekao je mirno. No, Jedinstvo i Obzor nisu tako pisali. Prema njima, odmah je došlo do trzavica između konzervativnog Prodanovog kruga i liberalnog Trumbićevog, kojeg je zastupao Vicko Mihaljević. Vjerojatnije je da su pisanja Jedinstva i Obzora bila točna, s obzirom na ono što je uslijedilo. Na Trećoj općoj skupštini stranke, održanoj 31. kolovoza 1898., odcijepila se Prodanova skupina „čistih“ pravaša i oformila Čistu stranku prava.⁴⁰ Te netrpeljivosti i međusobne razlike postojale su i prije osnivanja Stranke prava i svi su toga morali biti svjesni. Za vjerovati je da su izašle i na samoj konferenciji (usprkos tome što je baš Prodanova

³⁹ Marina Diklić, „Hrvatski klub i nastanak Stranke prava u Dalmaciji“, u: *Pravaška misao i politika*, ur. Jasna Turkalj, Zlatko Matijević i Stjepan Matković (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007), 84.

⁴⁰ Marko Trogrlić, „Četiri faze političkog djelovanja Jurja Biankinia“, u: *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, ur. Tihomir Cipek, Josip Vrandečić (Zagreb: Alinea, 2007), 120.

Katolička Dalmacija tvrdila drugačije), te u prvim godinama postojanja stranke, što je na koncu i dovelo do razdvajanja. Time je dalmatinska Stranka prava samo pratila raskol koji se dogodio u banovinskoj. Prodan je odlučio pristati uz frankovce, dok je većina ostalih izražavala neutralan stav.

3.8 Program Stranke prava

Što se tiče programa dalmatinske Stranke prava, on je bio kopiran od banovinske Stranke prava. Treba napomenuti kako Stranka prava do 1894. nije imala službeni, javno objavljen svoj program. Nije ga mogla imati. Naime, klasično pravaštvo je vidjelo rješenje hrvatskog pitanja izvan okvira Monarhije. Naravno da bi s takvim programom, kad bi bio javan, natovarili sebi na leđa nezamislive probleme. To se upravo mijenja s modernim pravaštvom Franka i Folnegovića kad se jasno pristaje uz okvir Monarhije, najčešće trijalistički ili federalistički uređene. Već sam spomenuo da je to bilo prihvatljivo gotovo svim dalmatinskim pravašima, uključujući i samog Biankinija. Upravo njegov Narodni list donosi program dalmatinske Stranke prava u cijelosti:⁴¹

Program stranke prava, prihvaćen na velikoj skupštini dne 26. Lipnja 1894, te podpisan po dru. Anti Starčeviću i 250 pristašah stranke glasi:

- 1. Stranka prava, stojeć na temelju državnog prava i narodnog načela, radit će svim zakonitimi sredstvi, da narod hrvatski, koji stanuje u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, na Rieci s kotarom, i u Medjumurju, Bosni, Hercegovini i Istri, sjedini u jedno samostalno državno tielo, u okviru Habsburžke monarkije, te će podupirati svom snagom i nastojanja braće Slovenacah, da se i slovenske zemlje ovomu državnomu tielu prikupe.*
- 2. Isto tako radit će stranka prava, da se kraljevina Hrvatska uredi kao pravna država ustavno i slobodno tako, da će narod po svojih zastupnicih u svih granah državnoga života po načelih parlamentarne vladavine vršiti u hrvatskom saboru zakonodavnu vlast sporazumno sa krunom.*
Na čelu parlamentarne vlade stoji ban kraljevine Hrvatske

⁴¹ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata* (Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998.), 271.

3. *Poslove skupne cijeloj monarkiji, potičuće iz pragmatičke sankcije rješavati će kraljevina Hrvatska, ravnopravno kraljevini Ugarskoj, s ostalimi zemljama Njegova Veličanstva.*
4. *Stranka prava radić će u obće, da se ustav, sloboda i zakonita nezavisnost kraljevine Hrvatske oživotvori i svimi zakonitim jamstvi, napose slobodoumnim izbornim redom, pravom sakupljati i sastajati se, te slobodom savjesti, govora i štampe, zajamči.*
Primljeno i odobreno na sastanku stranke prava. U Zagrebu, dne 26. lipnja 1894., na dan polaganja temeljnoga kamena domu dra. Ante Starčevića.

Dakle, prva i najvažnija točka govori o sjedinjenju hrvatskih zemalja, iako nije izričito spomenuto, u trijalističko – federalističkom uređenju unutar Monarhije na temelju državnog i prirodnog prava, a podupiru se i nastojanja Slovenaca da se ujedine i eventualno pripoje.

U drugoj točki iskazuje se težnja da se takva ujedinjena kraljevina Hrvatska uredi tako da njezini stanovnici, narod, vrši vlast preko zastupnika u Hrvatskom saboru, dakako, uz suglasje s Krunom. Dakle, i ovdje je jasno naznačena pripadnost Monarhiji. Na čelu parlamentarne vlade stajao bi hrvatski ban.

U trećoj se ističe ravnopravnost kraljevine Hrvatske s kraljevinom Ugarskom i ostalim zemljama Monarhije kroz rješavanje zajedničkih poslova iz Pragmatičke sankcije (doduše, ne navodi se kojih). Znači, jasno se radi distinkcija između Hrvatske i Translajtanije i Cislajtanije, a to je upravo u duhu trijalističkog pogleda.

U četvrtoj se navode građanske slobode kroz slobodu govora, tiska itd. i time se jamči parlamentarno – demokratski sustav vladavine.

Ovakav program Stranke prava bio je u potpunosti sukladan sa pogledima dalmatinskih pravaša, budući da je tradicija pravaštva u Dalmaciji rješenje hrvatskog pitanja vidjela u okviru Monarhije. Naime, nitko od dalmatinskih pravaša nije čvrsto zastupao i javno branio isključivo originalnu Starčevićevu misao o potpunoj samostalnosti hrvatske države, koja s Austrijom i Ugarskom ne bi imala nikakvih skupnih poslova, osim eventualno zajedničkog vladara, i koja bi se u svoj svojoj punoći mogla ostvariti odjednom.⁴² Naravno, može se

⁴² Isto, 273.

spekulirati da su negdje u sebi imali misao o hrvatskoj državnosti i izvan Monarhije. No, program, ovakav kakav jest, je ipak prekinuo vezu s izvornim, Starčevićevim pravaštvom.

3.9 Hrvatsko političko društvo

Osim Prodanovog odlaska, još jedan važan događaj zbio se na toj konferenciji 1898. Donesena je odluka o osnivanju Hrvatskog političkog društva. Ono je bilo zamišljeno kao društvo hrvatskih rodoljuba koje će se zalagati za ujedinjenje hrvatskih zemalja unutar Monarhije, te stvaranje jedinstvene hrvatske države u okviru Monarhije. Dakle, stranačka pripadnost je nebitna. Ipak, de facto će biti riječ o pravaškoj organizaciji s obzirom da nije bilo nikakve razlike između programa Stranke prava i Hrvatskog političkog društva. No, vlasti su ovdje reagirale odlučnije. Ta točka o sjedinjenju i stvaranju treće jedinice unutar Monarhije bilo je previše, pa je prvotno bilo zabranjeno osnivanje. Kad se umjesto prvobitnog zahtjeva za ujedinjenjem hrvatskih zemalja i legalnim preuređenjem Monarhije kaže samo to kako „Hrvatsko političko društvo sa sielom u Splitu ima svrhu da uzgaja, širi i brani u Dalmaciji hrvatsku narodnu i političku misao“⁴³, dobila je zeleno svjetlo načelno u srpnju 1899., a službeno u lipnju 1900. Osnivačka skupština održana je u Splitu na Sv. Duju, predsjednik je postao Trumbić, a Biankini je imenovan za člana odbora izvan Splita. Praktički je od početka bilo jasno da će biti riječ o pravaškoj organizaciji, a ne nekoj nadstranačkoj, kako je bilo zamišljeno. Članovi su bili isključivo pravaši, a čak je jedan od dopredsjednika Marinković, nezadovoljan Strankom prava izišao iz društva i pridružio se Čistoj stranci prava. Na kraju krajeva, odbor Hrvatskog političkog društva počeo je sazivati sjednice Stranke prava i tu je bilo sve jasno.

3.10 Aktivnosti Stranke prava – prema prijelazu stoljeća

Nakon osnivanja Stranke prava, nekadašnji zastupnici Hrvatskog kluba u Dalmatinskom saboru počinju djelovati kao Klub pravaških zastupnika. Članovi tog Kluba su u siječnju 1895. ponovno podnijeli prijedlog Adrese na Kralja, u kojoj se traži ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. U svom obrazloženju Biankini kaže kako Hrvati ne traže ništa drugo nego svoje „starinsko pravo na jedinstvo naroda i domovine“, jer pravo na „sruženje Dalmacije s majkom Hrvatskom, uvjet je opstanku našega naroda u Dalmaciji“. Po našem državnom i narodnom pravu, tvrdi Biankini, mi „nepobitno pripadamo hrvatskoj državi“, iako se faktično

⁴³ Isto, 317.

nalazimo u Cislajtaniji.⁴⁴ Oni nisu bili naivni. Znali su da je ta Adresa samo simbolične prirode i da praktički neće ni biti uzeta u razmatranje. No, scenarij je ovoga puta bio nešto drugačiji nego prije godinu dana, kad je u siječnju 1894. pri istom pokušaju došlo do zatvaranja Dalmatinskog sabora. Ovaj put narodnjaci nisu pristali uz prijedlog Adrese, pa je ona propala.

No, 1895. godina je bitna i iz razloga jer je u rujnu novoosnovana Stranka prava prvi put izašla na dalmatinske izbore. Osvojena su 3 mandata (Perić, Trumbić i Biankini). Da se nova stranka malo – pomalo počela afirmirati svjedoči i činjenica da su sva 3 mandata osvojena u kuriji vanjskih općine, gdje su prije narodnjaci bili najjači.

Ipak, nakon početnog zanosa zbog osnivanja stranke, čini se da dalmatinski pravaši nisu bili zadovoljni s vlastitim radom. Stoga su vrlo brzo donijeli novu Uredbu, prema kojoj će Skupština birati Izvršni odbor, koji rukovodi strankom. Biankini je postao njegov predsjednik u rujnu 1897.

3.11 Odnos s narodnjacima

Iako su je žestoko kritizirali, većina članova Stranke prava je praktički otpočetak imala ambivalentan odnos prema Narodnoj hrvatskoj stranci. Žestoko kritiziraju narodnjake, a onda surađuju s njima. Što zbog stranačkog interesa, što iz želje za okupljanjem svih hrvatskih opcija pod isti plašt. Biankini je također bio na tom tragu. Na već spomenutoj skupštini (na kojoj je otpao Prodan i na kojoj je osnovano Hrvatsko političko društvo) 1898. Biankini je vodio raspravu. Između ostalog, dotaknuo se i odnosa prema narodnjacima. On smatra da se nijedna politička stranka u Dalmaciji, osim Stranke prava, iskreno ne zalaže za slobodu, jedinstvo i samostalnost „svih hrvatskih zemalja na temelju državnog prava hrvatskoga“, te se stoga protiv svih njih treba odlučno boriti i neumoljivo ih pobijati, a posebice protiv Srpske i Autonomaške stranke.⁴⁵ Osobito kritičan bio je prema oportunističkom držanju narodnjaka, kako u Zadru, tako i u Beču, s posebnom kritikom na Gaju Bulata.

Govoreći još o položaju Stranke prava i njezinu odnosu prema drugim strankama u Dalmaciji, Biankini osobito naglašava nedosljednost „narodne stranke u njezinim odnošajima prema talijanašima i takozvanim Srbima, te dolazi do zaključka, da je stranka prava neumoljivo

⁴⁴ Isto, 287.-288.

⁴⁵ Isto, 310.-311.

upućena na borbu sa svim ostalim strankama u Dalmaciji, jer nijedna, kao što ona, ozbiljno i iskreno neće ujedinjenje i slobodu svih hrvatskih zemalja na temelju državnog prava hrvatskoga, u čemu se uprav i sastoji pravi program hrvatski, i jezgra nauka dra. Ante Starčevića“.⁴⁶ To su bile prilično teške, optužbe na račun Narodne hrvatske stranke. One su bile i istinite s obzirom na zadržku narodnjaka prema najvažnijim nacionalnim pitanjima.

Usprkos tome, Stranka prava pokazivala je i sama dozu oportunitizma. Paralelno s tim napadima, nije imala problema usko surađivati s Narodnom hrvatskom strankom. To se najbolje vidi na primjeru izbora za Carevinsko vijeće 1897., kao i 1900-1901. Oba puta je potpisan sporazum o zajedničkom izlasku na izbore i oba puta je dogovoreno da Stranka prava istakne svoja tri kandidata. I Biankini je iz toga profitirao. Oba puta je ušao u Carevinsko vijeće.

U pripremi izbora za Carevinsko vijeće 1901., u listopadu 1900. održan je sastanak Stranke prava na kojoj se trebalo raspravljati o još jednoj suradnji s narodnjacima. Tijekom rasprave vodila se ogorčena borba pristaša i protivnika takve suradnje. Bila je to sigurno komplicirana situacija s obzirom da su se u međuvremenu odvojili Prodanovi „čisti“ pravaši, pa je moglo doći do novog raslojavanja. Ipak je većinom glasova određeno da se ponovno ide sa narodnjacima. Biankini je sigurno bio za suradnju. Na kraju krajeva, bio je jedan od potpisnika izbornog kompromisa između matice Stranke prava i Narodne hrvatske stranke sklopljenog u Zadru u studenom 1900. Zanimljiva je činjenica da je Narodna hrvatska stranka oba puta imala suradnju i sa Srpskom strankom, što je moralo smetati Stranku prava, ali očito ne u tolikoj mjeri da riskira izborni neuspjeh. I Biankini preko Narodnog lista za sklopljeni izborni kompromis radi izbora 1900. poručuje da je izlaz iz nudžde. Istodobno navodi da je glavni uzrok spora „vazalni“ odnos narodnjaka prema vladi, koji donosi i drugo zlo: neaktivnost i apatičnost.⁴⁷ Nabraja brojne slabosti koje su već godinama, pa i desetljećima morile Narodnu hrvatsku stranku; pretjerani oportunitizam i služenje režimu, te starost, malobrojnost i osipanje članstva.

Ipak, kao što sam naveo, bilo bi pogrešno tvrditi da je ta suradnja bila uzrokovana samo izborima. Postojala je tendencija da ona bude još čvršća. U istom tom članku, Biankini

⁴⁶ Isto, 311.

⁴⁷ Tereza Ganza Aras, *Politika novog kursa dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića* (Split: Matica hrvatska Split, 1992), 95.

zagovara hrvatsku slogu i vidi opstanak Narodne hrvatske stranke jedino u savezu sa Strankom prava. Upravo je taj članak eklatantan primjer kako je većina dalmatinskih pravaša gledala na Narodnu hrvatsku stranku. Red žestokih kritika, pa onda poziva na suradnju. Kod Biankinija je to bilo izraženije pošto je nekad i sam pripadao toj stranci. On je u sebi i dalje zadržao neke narodnjačke karakteristike. Po oštirini opozicije bio je blizak pravašima, ali je po traženju političko – ekonomskog rješenja (očekivanje od Beča) bliži narodnjacima.⁴⁸ Nije bio tako otupljene oštrice kao narodnjaci, ali pogledi su mu uvijek bili usmjereni prema Beču.

U prosincu 1901. održani su i redoviti izbori za pokrajinski sabor. Iako je bilo pregovora o ponovnom ujedinjenju pravaša, do toga ipak nije došlo. Novost je, pak, što je za ove izbore razvrgnuta suradnja Stranke prava i Narodne hrvatske stranke, i to na inicijativu narodnjaka zbog neslaganja oko izbornih mandata. Međutim, put prema jačem povezivanju bio je trasiran. S 8 osvojenih mandata vidljiv je porast Stranke prava u odnosu na prethodne izbore, a taj uspjeh bio bi još i veći da je ostala jedinstvena, s obzirom da su „čisti“ osvojili 3 mandata. Koliko je bio nepotreban raskol 1898. govori i činjenica što su zastupnici Stranke prava i Čiste stranke prava oformili zajednički saborski klub Stranke prava, za čijeg je predsjednika izabran Trumbić. I temeljni program tog kluba bio je dobro poznat: „raditi za oživotvorenje programa Stranke prava, tj. za ujedinjenje i neodvisnost cjelokupne kraljevine Hrvatske, kojoj Dalmacija pripada kao sastavni dio, pod žezlom Habsburške dinastije“.⁴⁹

Inače, nakon smrti Ljubića, predsjednik stranke postao je Biankini samom činjenicom da je bio izabran za predsjednika Izvršnog odbora 1897. Nakon toga nisu više održavane stranačke skupštine niti mijenjano stranačko vodstvo, pa je tako Biankini formalno bio predsjednik. No, on je bio koncentriran više na rad u Carevinskom vijeću, a stvarna moć u stranci bila je u rukama Ante Trumbića.

⁴⁸ Isto, 96.

⁴⁹ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata* (Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998), 327.

4 BIANKINI U SVJETLU NOVOG KURSA

4.1 Tijek novog kursa

Pasivna, oportunistička politika Narodne hrvatske stranke koja je godotovski očekivala pomoć od Beča doživjelo je fijasko kad je na početku 20. stoljeća poručeno da pokrajina treba sama, iz svojih vlastitih mogućnosti naći izlaz iz teške gospodarske situacije. Takva pasivna politika, zatim sve jače tendencije centralizma, što bi za posljedicu imalo prodor germanizacije u Dalmaciju i strah od njemačkog širenja na istok sadržan kroz parolu Drang nach Osten razlozi su zbog kojih je moralo doći do promjene u vođenju politike. Ona više ne smije biti politika čekanja, već aktivnog djelovanja. Inicijator takve politike bila je Stranka prava. Takva politika, politika novog kursa bila je u svojoj srži radikalno antimonarhijski nastrojena. Računala je na sve ono što je vodilo destabilizaciji Monarhije.

To je svakako bila kriza dualizma koja se razbuknula početkom 20. stoljeća kad je Mađarska opozicija praktički tražila da Austrija i Mađarska budu samo u personalnoj uniji. Također, računalo se i s Italijom, koja je, istina, bila saveznik Monarhije, ali je uvijek nekako plesala po rubu zbog pogleda prema dijelovima gdje su živjeli Talijani. Srbija je isto bila poželjan partner nakon dolaska antiaustrijski nastrojene dinastije Karađorđević na prijestolje nakon svibanjskog prevrata. Svi su navedeni bili i u opasnosti zbog Dranga nach Osten.

Naravno, za bilo kakvu suvislu akciju bila je potrebna suradnja svih relevantnih čimbenika u pokrajini. Stranka prava i Narodna hrvatska stranka, ili točnije, pravaši i narodnjaci, iako često žestoko nastrojani jedni na druge, znali su i surađivati. Osim navedenih primjera u prethodnom poglavlju, spomenuo bih da je takve suradnje bilo i prije nego što je formirana Stranka prava. Takav primjer je Dubrovnik gdje su Autonomnaška i Srpska stranka (koju su u Dubrovniku uglavnom činili Srbi katolici predvođeni Antunom Fabrisom) 1890. zajedničkim nastupom uspjeli zbaciti narodnjake s vlasti. Narodnjaci i pravaši su shvatili da moraju dati zajednički odgovor. Njihova suradnja trajala je gotovo čitavo desetljeće i uspjeli su napokon povratiti Dubrovnik 1898. Najznačajnije ličnosti su bili Pero Čingrija u redovima narodnjaka i Frano Supilo u redovima pravaša. Na kraju krajeva oni su i prije imali prijateljski odnos. Nakon smrti Klaića i Bulata glavna ličnost u Narodnoj hrvatskoj stranci postaje upravo Čingrija, pa su se tako stvorili uvjeti za tješnju suradnju i na razini cijele pokrajine.

Međutim, tu nije bio kraj. Cilj je bio ambiciozniji, naizgled neostvariv. Početkom 20. stoljeća pruža se ruka i Srbima i autonomašima. I dok su Narodna hrvatska stranka i Stranka prava imale, barem formalno, iste ili slične ciljeve, od Srpske i Autonomaške stranke dijelile su ih suštinske razlike.

Imajući to u vidu, naravno da su se tražile stvari koje ih približavaju. A bilo ih je. To je u prvom redu već spomenuta bečka politika prema Dalmaciji koja je bila odgovorna za mnoge loše stvari; gospodarska zapuštenost, vinska klauzula, loša željeznička i financijska politika, zapuštanje domaće mornarice i povrh svega nametana germanizacija. Protiv toga su bili svi u pokrajini i to je bila nit koja ih je sve povezivala. Na kraju krajeva, sve dotle dok bi se hrvatske stranke u Dalmaciji morale boriti i sa Srpskom i sa Autonomaškom strankom, ne bi se mogle uspješno koncentrirati na borbu protiv Beča. Stoga poziv na slogu, pogotovo Hrvata i Srba ima u novoj političkoj orijentaciji i akciji središnje mjesto.⁵⁰ I u Banskoj Hrvatskoj dolazi do čvršćeg povezivanja hrvatskih opozicijskih stranaka, međutim, Dalmacija je bila predvodnik novog kursa, jer je u Banskoj Hrvatskoj, razumljivo, postojalo ogromno nepovjerenje prema Mađarima.

Snažan impuls razvoju novog kursa u Dalmaciji dao je i narodni pokret, uzrokovan Khuenovom strahovladom, u Banskoj Hrvatskoj koji započinje u proljeće 1903. i traje nešto više od godinu dana. U Dalmaciji su izbile protumađarske demonstracije. Dalmatinski zastupnici su, među kojima i Biankini, pokušali u Beču zatražiti audijenciju kod Franje Josipa, no on ih nije htio primiti. No, te demonstracije su bile čisti čin solidariziranja s ljudima u Hrvatskoj. Međutim, Dalmacija kao austrijski dio Monarhije, tj. Cislajtanije imala je, kako sam već naveo, većih problema s bečkom politikom. Stoga su protumađarske demonstracije, a pogotovo nakon odbijenice Franje Josipa, poprimile i protuaustrijsku crtu.

Krajem 1903. održano je zasjedanje Dalmatinskog sabora karakteristično po žestokom antiaustrijskom tonu. Zapravo se za ovo zasjedanje može reći da je na njemu i službeno objavljen novi kurs. Pritom je rasprava bila prava lepeza svih polustoljetnih neriješenih problema Dalmacije, od jezičnih, upravnih, poljoprivrednih, prometnih, trgovačkih, lučkih,

⁵⁰ Tereza Ganza Aras, *Politika novog kursa dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića* (Split: Matica hrvatska Split, 1992), 102.

pomorskih, preko pitanja dualizma, centralizma, germanizacije, birokratizma, vladinih denacionalizatorskih težnji do pitanja sjedinjenja s Banskom Hrvatskom.⁵¹

Najagilniji u tim napadima bio je jedan od predvodnika novog kursa, Ante Trumbić, koji progovara protiv austrijske centralističke, zatim gospodarske i jezične politike, kojom se htjelo uvesti njemački jezik u život pokrajine.

Međutim, stvari se za novokursaše nisu odvijale po planu nakon Sabora 1903. Uspjeh politike došao je u pitanje nakon neuspjeha u organiziranju skupštinskog pokreta, a zbog opstrukcije Beča i neodlučnošću narodnjaka na kojima bi se upoznao narod s glavnim ciljevima nove politike. Novi, možda još teži udarac bio je sukob Trumbića i Smodlake, što je na koncu rezultiralo Smodlakinim odlaskom iz Sabora i Stranke prava. To je izazvalo pravu krizu. Biankini je nastojao preko Narodnog lista umanjiti sve što se događalo. Ipak, nije uspio jer su se događala daljna raslojavanja.

No, namjesničkom aferom, koja je za posljedicu imala odlazak propagatora centralizma Handela i kulminacijom krize dualističkog uređenja novi kurs dobiva novu dozu kisika. To je vodilo do Riječke rezolucije koja će ostati temelj djelovanja hrvatskih političara do kraja Prvog svjetskog rata. U njoj se, osim zahtjeva za sjedinjenjem hrvatskih zemalja, izražava potpora Mađarskoj koaliciji i poziva ju se na suradnju protiv Austrije, koja je u očima novokursaša bila kriva za sve. Dakako, u bitnome je bila prihvaćena i od Srba kroz Zadarsku rezoluciju i od Talijana. Iako na koncu nije uspio, novi kurs je upravo kao dugoročnu ostavštinu imao za hrvatsko – srpsku suradnju što će se na koncu pretvoriti u jugoslavensku ideju.

⁵¹ Isto, 205.

4.2 Na distanci

Biankini je čitavo vrijeme novog kursa bio na distanci. Poziv na sveobuhvatnu suradnju kod njega nije naišao na plodno tlo. Nije imao ništa protiv suradnje s Narodnom hrvatskom strankom, dapače, bio je jedan od zagovornika što čvršćeg povezivanja, a kasnije i ujedinenja. Međutim, nije bio za jedinstvenu akciju sa Srpskom i Autonomaškom strankom. Nije vidio što bi to, bez solidnog gospodarskog programa vlade i materijalno – novčane pomoći sa vrha, mogli zajedno raditi svi politički faktori zemlje.⁵² Za njega je suradnja svih političkih opcija u pokrajini dolazila u obzir samo u slučaju da je vlada konstruirala gospodarski program pomoći, što bi bio jak motiv za takva smjer na političkom polju. Budući da do toga nije došlo, nije bio za takvu vrstu suradnje. Ipak, pozvao je Srba da budu lojalni hrvatskoj državnoj ideji, koja bi okupljala sve zemlje u kojima žive Hrvati, pa i slovenske zemlje. U suprotnom, Biankini otvoreno kaže, „moramo vas smatrati neprijateljima.“⁵³

Biankini ni u vanjskim faktorima nije vidio prostor za suradnju, a čemu je težio novi kurs. Primjerice, odbio je prijedlog predsjednika slavenskog dobrotvornog društva da posjeti talijansko – francusko – slavenski kongres u Parizu. Smatrao je da su talijanski interesi protivni interesima općenito Južnih Slavena. Nije bio impresioniran ni eventualnom suradnjom s Mađarima. Držao je da bi rješenje hrvatskog pitanja kroz trijalizam oslabilo Mađare. Iako sljedeći citat njegovog govora datira iz vremena nakon novog kursa, očito je kako nije imao dobro mišljenje o njihovoj politici: „... a oni dan i noć stoje gorućom zubljom u ruci, da zapale sve, ako monarhija ne može odmah udovoljiti njihovim uvijek sve to većim šovenskim pohotama. Oni govore o političkom moralu a zaboravljaju, koliko su puta taj moral nogama pogazili u našim nagodbenim odnošajima, u odnošajima sa domaćim narodnostima, a osobito u odnošajima sa tako grozno izmučenom Hrvatskom.“⁵⁴

Najveći jaz između Biankinija i novog kursa bio je odnos prema Monarhiji. On nikad nije bio protubečki raspoložen na način kako je to bilo predviđeno novim kursom, iako je na kraju potpisao Riječku rezoluciju. Vodećim političarima novog kursa raspad Austro – Ugarske monarhije bila je opcija s kojom su računali, pa i priželjkivali. Biankini je, s druge strane, rješenje svih hrvatskih problema vidio u Monarhiji. Konkretno, što se tiče državnog uređenja,

⁵² Isto, 157.

⁵³ Isto, 161.

⁵⁴ Juraj Biankini, *Govori zastupnika Jurja Biankinia izrečeni u XLIII. zasjedanju delegacija godine 1908.* (Zadar: Narodni list, 1908), 10.-11.

ostaje dosljedan samom sebi, te zagovara trijalizam. On bi podrazumijevao, uz Austriju i Mađarsku, treću jedinicu koja bi obuhvaćala južnoslavenski teritorij unutar Monarhije, ali pod hrvatskim imenom i Zagrebom kao centrom. U biti, to bi bilo slično kasnijoj Državi SHS koja je nastala na razvalinama Monarhije nakon Prvog svjetskog rata. Takav stav bio je neprihvatljiv za političare novog kursa. Njima se jedini izlaz ukazuje u tome da se stalno podržavaju sve unutrašnje i vanjske tendencije koje slabe državnu cjelinu i vode je postepeno prema definitivnoj propasti, u koju čvrsto vjeruju bez obzira na to kada će ta propast doći.⁵⁵ U napetostima na relaciji Beč – Budimpešta, Biankini nije, poput protagonista novog kursa, smatrao da treba podupirati mađarsku stranu. U ovom pitanju bio je vrlo pragmatičan. Predstavljao je neku vrstu kompromisne linije između proaustrijske i promađarske struje predlažući da se formira odbor za pregovore i s Kossuthom i s bečkim mjerodavnim faktorima, pa tko više obeća tome bi se opredijelili.⁵⁶ Naravno da je to bilo nerealno s obzirom na zacrtani, antibečki smjer novog kursa.

Na kraju krajeva, ni njegov Narodni list nije mogao, upravo zbog tih razmimoilaženja, postati glasilo novog kursa u Dalmaciji.

4.3 Doprinos novom kursu

Ipak, u nekim stvarima bio je na liniji novog kursa. Kao i ostali, žestoko se protivio centralizaciji, a time i prodoru germanizacije u pokrajinu. Personifikacija tog procesa bio je prvi civilni namjesnik Dalmacije Erazmo Handel. Zato ga je Narodni list dočekao na nož. Osim toga, upravo je preko Handela poručeno da se Dalmacija nema čemu nadati od bečke vlade u gospodarskim pitanjima. S obzirom da je Biankini upravo od Vlade priželjkivao inicijativu i ekonomski plan za oporavak Dalmacije, to je još jasnije zašto su postojale tenzije između njega i Handela. Biankini ga pita: „... je li baš vredilo, da ostavite stolni Beč i da se potrudite do ove siromašne zemlje, da nam to kažete?”⁵⁷ Očekivao je od njega da mu interesi Dalmacije budu ispred interesa Monarhije. U tim pogledima prema Beču, Biankini je ispao naivan. Već mu je donošenje vinske klauzule moralo otvoriti oči. Ako ne prije, tada je i definitivno morao shvatiti da Vlada nema namjeru ozbiljno pomoći osiromašenoj Dalmaciji.

⁵⁵ Tereza Ganza – Aras, *Politika novog kursa dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića* (Split: Matica hrvatska Split, 1999), 298.

⁵⁶ Isto, 307.

⁵⁷ Isto, 130.

Handel je otpočetak imao problema. Na otvaranju Dalmatinskog sabora 1902. obratio se zastupnicima na talijanskom jeziku, što je kod pravaša i narodnjaka izazvalo revolt do te mjere da su napustili sabornicu. Godinu dana poslije, na već spomenutom zasjedanju koje je proteklo u oštrom kritiziranju bečke politike, Biankini se istaknuo radikalnom retorikom upravo protiv germanizacije koju provodi Handel. On je, izjavivši da je „preživjeli apsolutističko – birokratski sustav koji hoće da nas kroz javne urede i kroz škole pretvori u mrtve robove tuđinstva ... i u Dalmaciji već odigrao svoju ulogu“ pitao namjesnika da li razumije „vulkanski položaj“ u kojem se nalazi Dalmacija u odnosu na „mandarinski sustav“ bečkog vladanja, protiv kojega su sve političke snage Dalmacije složne i spravne „posegnuti i skrajnje posljedice“.⁵⁸ Ni Handel nije ostao dužan, pa je došlo do žestoke verbalne prepirke. Na kraju je Biankini proročanski poručio Handelu da će biti izbačen iz sabornice ukoliko ne bude ukazao dužnost poštovanja narodnim zastupnicima a time i narodu Dalmacije.⁵⁹

Ohrabren uspjesima zbog slamanja skupštinskog pokreta i općenito krize koja je zahvatila novi kurs, Handel postaje još odlučniji u svojim germanizatorskim i centralizatorskim provedbama, a sve to kroz, tobože, modernizaciju državne uprave. Međutim, to nije ostalo neprimijećeno. Narodni list donosi članak pod provokativnim naslovom „Njemačka kolonija“ u kojem se govori o zapošljavanju sve većeg broja njemačkih činovnika u administrativno – upravne državne službe.⁶⁰ I prije je toga bilo, ali za Handlovo vrijeme je bilo posebno izraženo. Handel je smatrao da je takve informacije listu prosljedio netko od mlađeg hrvatskog činovništva. Činovnici su se branili da ništa sporno nisu napravili i da to jamče svojom časnom riječju. Time se namjesnik nije zadovoljio, izjavljujući da časna riječ u Dalmaciji ne znači mnogo.⁶¹ To je bila katastrofalna pogreška za njega. Takva uvreda od strane ionako omraženog namjesnika izazvala je erupcije bijesa prema njemu. Nedvojbeno je kako je ona bila povod, ali ne i uzrok traženja njegove ostavke. Uzrok je, dakako, bio njegov centralističko – germanizatorski smjer. Svi politički faktori bili su složno protiv toga, osim nekolicine koji su bili oko vlade. Zbog toga im je Handelova greška u koracima došla kao naručena, te se traži ostavka. Biankini je jedan od zagriženijih. Jedan bečki list naklonjen vladi je pokušao čitavu stvar svesti na osobnu razinu između Handela i Biankinija. Biankini nije

⁵⁸ Isto, 221.

⁵⁹ Isto, 222.

⁶⁰ Isto, 253.

⁶¹ Isto, 255.

odabran slučajno ako se uzme u obzir žestina koju je prakticirao prema Handelu još od uvodnog govora u Dalmatinskom saboru. Biankini je na takvo pisanje poslao listu od 33 točke ispravka napada na njega, a kad nisu objavljene, pokrenuo je parnicu koju je naposljetku izgubio.

Dalmatinski zastupnici odlučili su nastupiti kao jedno. Odlučili su da neće aktivno sudjelovati u radu Sabora sve dok se ne makne Handel, bilo svojevolarno, bilo odlukom vlade. Njegov položaj bio je još više otežan nakon što je predsjednik vlade Koerber morao odstupiti da bi se smirila situacija s Česima. Nakon toga Handelu više nije bilo spasa. Odlasci Koerber i Handela izazvali su oduševljenje u Dalmaciji, a novi namjesnik postao je Dubrovčanin Nardelli.

4.4 Hrvatska stranka

Da bi novi kurs mogao imati veće izgleda za uspjeh, bilo je potrebno da se napravi još jedan korak dalje. Taj korak bila je fuzija Stranke prava i Narodne hrvatske stranke. Ona je predstavljala vrhunac suradnje hrvatskih političkih opcija u Dalmaciji. Pod jednim kišobranom lakše bi se vukli potezi u smjeru novog kursa. Biankini je također smatrao da je sada idealan trenutak fuzije i nastanka jedne jedinstvene stranke. Bio je impresioniran suradnjom u borbi protiv civilnog namjesnika Handela i njegovog pokušaja germanizacije. Za njega je to bio logičan slijed zajedničkih akcija. Jednostavno, smatrao je da su se promijenile okolnosti i ljudi i to je bio odličan preduvjet za nastanak jedne općehrvatske stranke. To je i napisao u svom Narodnom listu: „Novi ljudi, koji nisu aktivno sudjelovali u prijašnjoj ljutoj stranačkoj borbi, danas, kad već ne može više da bude govora o onim prilikama, koje su onda davale glavnog povoda bratskoj vraždi, našli su se složno kod javnog rada“.⁶² S obzirom da se vodstvo Stranke prava nije mijenjalo od nastanka 1894., jasno je kako Biankini morao pod „nove ljude“ misliti na narodnjake.

Do tog, za prilike u Dalmaciji sudbonosnog trenutka, došlo je krajem travnja 1905. Prvo su na odvojenim sjednicama zastupnici obiju stranaka odlučili da stupe u zajednički Klub Hrvatske stranke. 27. travnja dolazi do konačnog ujedinjenja u dvorani splitskog kazališta. Jednoglasno je zaključeno da se saborski klubovi tih stranaka ujedine u klub Hrvatske stranke. Koliko je Biankini bio suglasan s nastankom Hrvatske stranke, govori i činjenica da je upravo njegov

⁶² Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata* (Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998), 353.

Narodni list postao glasilo nove stranke. Dakako, računalo se i na Crvenu Hrvatsku i na Jedinstvo.

Za predsjednika je izabran Pero Čingrija, a Trumbić je dopredsjednik. Što se tiče programa nove stranke, u njegovu prvom i najvažnijem članku kaže se kako nova Hrvatska stranka stoji „nepomično na stanovištu sjedinjenja kraljevine Dalmacije sa kraljevinama Hrvatskom i Slavonijom na temelju narodnoga i državnog prava, smatrajući to sjedinjenje znamenitim korakom za oživotvorenje vrhovnog narodnog cilja, koji teži na to, da se sve zemlje napućene Hrvatima slože ustavnim sredstvima u jedno samostalno tijelo“.⁶³ Dakle, tu nema ništa novog – i dalje se zahtijeva sjedinjenje hrvatskih zemalja koje bi na zakonit način formiralo novu jedinicu prema trijalističkom principu. No, na kraju se kaže da su „Hrvati i Srbi jedan narod po krvi i jeziku, nerazdružvio spojeni zemljištem, na kojem obitavaju, te će prema tome raditi, da se uklone i onemogućće razmirice, a da se uvriježi ljubav među njima, na osnovu zdravog samokupnog rada za opći boljitak“.⁶⁴

S obzirom na izbor predsjednika, ali još više o pozivanju na hrvatsko – srpsku slogu, nedvojbeno je kako je Hrvatskom strankom odisao narodnjački duh. Teza o Hrvatima i Srbima kao jednom narodu bio je kontinuitet politike stare Narodne (hrvatske) stranke. Međutim, i za dalmatinske pravaše to više nije problem. Očito je da su mnogi pravaši, a Trumbić prije svih, politikom novog kursa pristali na tako nešto.

Iako Ganza – Aras tvrdi da Biankini nije bio osobito zadovoljan fuzijom, te nerado prihvaća Trumbićevu molbu da Narodni list bude glasilo nove stranke, mišljenja sam da je ipak Diklić u pravu kad tvrdi drugačije. Biankinijev Narodni list euforično piše o nastanku nove stranke. Zapao je u zabludu jer piše da je Hrvatska stranka ona oko koje se mogu okupiti svi, i pravaši i narodnjaci, sljedbenici Pavlinovića, Starčevića i Klaića. Pokušao je, dakle, pomiriti pravaštvo i narodnjaštvo, ali to je bila najobičnija iluzija. Čvrsto vjerujući u skorašnju promjenu dualističkog sustava, Biankini podupire osnutak nove stranke u odlučujućem trenutku kada se „dualistički temelji monarhije ruše“ i kad se neumoljivo nameće rješenje hrvatskoga pitanja. „Stoga mi patriotičkim zanosom pozdravljamo snažnu i jedinstvenu Hrvatsku stranku, kojoj su 27 travnja 1905 zakoniti predstavnici hrvatskoga naroda u Dalmaciji udarili

⁶³ Tihomir Cipek i Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.* (Zagreb: Disput, 2006), 518.

⁶⁴ Isto, 519.

čvrste temelje.⁶⁵ Mada u ovom slučaju ne spominje kako bi Monarhija trebala biti uređena, zasigurno smatra trijalizam kao najpovoljnije rješenje. Ako je u nečemu Biankini bio dosljedan cijelo vrijeme, onda je to definitivno pozivanje na trijalizam. Biankini je vjerojatno promatrao nastanak Hrvatske stranke prvenstveno kao potrebu da se pruži jedinstveni hrvatski odgovor ako dođe do raspada dualizma i preustroja Monarhije.

Kroz novi kurs i Hrvatsku stranku polagano će olabaviti i Biankinijev stav prema srpskom pitanju u Dalmaciji. To je bilo jasno već iz programa nove stranke uz koju je pristao, a još i više što je bio jedan od potpisnika sporazuma sa Srpskom strankom. Dio teksta tog sporazuma glasi: Što se tiče naziva narodnog jezika, koji je Hrvatima i Srbima jedan te isti, Hrvati i Srbi držat će se nepomično zaključka 21 srpnja 1883 dalmatinskog sabora, u kojem se naš zajednički jezik nazivlje hrvatskim ili srbskim i za koji su zaključak u ono vrijeme složno glasovali svi zastupnici hrvatski i srbski... Što se tiče javnih škola u Dalmaciji, obje će strane nastojati i poraditi, da imenu hrvatskomu i imenu srbskomu bude određeno dostojno mjesto, da u odnosima školskim tekstovima bude uzeta u obzir hrvatska i srbska povjest...⁶⁶ To su sve bili isti ili slični razlozi zbog kojih je Biankini napustio Narodnu hrvatsku stranku. Međutim, desetak godina kasnije očito je došlo do promjene u njegovom razmišljanju kad je riječ o ovim pitanjima.

Da je Biankini postao skloniji slozi sa Srbima i općenito Južnim Slavenima, pokazuju i njegovi govori u austrijskoj delegaciji u Budimpešti 1908., dakle nakon novog kursa. U njima ukazuje na pritiske koje Turci vrše nad Južnim Slavenima u Makedoniji i novopazarskom Sandžaku. Zalaže se za bolje ekonomske i političke odnose Monarhije prema Srbiji i Crnoj Gori. Bio je zabrinut zbog izjava ugarske delegacije protiv Srbije. U tom smislu Biankini kaže: „Ali što može škoditi ugledu ciele monarhije pa i europejskomu miru, jest činjenica, da se je u ugarskoj delegaciji vrlo lakoumno, ali osbiljno govorilo i o zaposjednuću i uništenju Srbije, a da vladin zastupnik nije se proti tomu ogradio ni ciglom rieči.“⁶⁷

⁶⁵ Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata* (Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998), 356.

⁶⁶ Tihomir Cipek i Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.* (Zagreb: Disput, 2006), 503.-504.

⁶⁷ Juraj Biankini, *Govori zastupnika Jurja Biankinia izrečeni u XLIII. zasjedanju delegacija godine 1908* (Zadar: Narodni list, 1908), 10.

5 ZAVRŠNE GODINE POLITIČKOG DJELOVANJA

5.1 Prvi svjetski rat

Tokom teških ratnih godina zamro je politički rad i u Dalmatinskom saboru (koji se zapravo više nije ni sastao nakon 1912.) i u Carevinskom vijeću. Stoga je Biankini boravio u Zadru i dalje kao urednik Narodnog lista. Krajem svibnja 1917. ponovno je sazvano Carevinsko vijeće. Biankini, zajedno s kolegama iz Dalmacije, Istre i Slovenije ulazi u Jugoslavenski klub koji odmah potom donosi Svibanjsku deklaraciju koja glasi: Potpisani narodni zastupnici u „Jugoslavenskom klubu“ udruženi, izjavljuju, da na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnoga prava zahtijevaju ujedinjenje svih zemalja u Monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, u jedno samostalno, od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburško – lorenske dinastije, te će se sa svom snagom zauzeti za ostvarenje ovoga zahtjeva svoga jednog te istog naroda.

S ovim pridržajem potpisani će učestvovati u radu parlamenta.⁶⁸ Dakle, pred najvišim državnim parlamentom traži se uređenje Austro – Ugarske po trijalističkom modelu, toliko zagovaranom od strane Biankinija. Pojedini se političari i političke stranke pridružuju toj inicijativi (npr. Starčevićeva Stranka prava). Tako je nastala kampanja stvaranja južnoslavenske države u Habsburškoj monarhiji, i to pod vodstvom Hrvata, sa Zagrebom kao glavnim gradom.⁶⁹ U Zadru je, zajedno sa zastupnicima Ivom Prodanom i Dušanom Baljkom, Biankini sazvaio sastanak dalmatinskih zastupnika, održan 13. i 14. travnja 1918. Nakon dva dana rasprava o najrazličitijim političkim i ekonomskim pitanjima izdana je Rezolucija kojom se ponovno izrazila potpora akciji Jugoslavenskog kluba u Beču u njegovim nastojanjima za postignućem ujedinjenja Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno i nezavisno državno tijelo, no bez spominjanja dinastije ni habsburškog žezla niti granica Monarhije unutar kojih bi se trebalo riješiti nacionalno pitanje.⁷⁰

Naravno da je Jugoslavenski klub morao izaći s lojalističkim zahtjevom pred državni parlament, ne dovodeći u pitanje postojanje Austro – Ugarske monarhije. Međutim, već se naveliko uzimala u obzir mogućnost raspada Monarhije i rješenje južnoslavenskog pitanja

⁶⁸ Ferdo Čulinović, *Dokumenti o Jugoslaviji* (Zagreb: Školska knjiga, 1968), 44.

⁶⁹ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999), 55.

⁷⁰ Marko Trogrlić i Nevio Šetić, *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću* (Zagreb: Leykam international, 2015), 108.

izvan nje. Toga su bili svjesni i članovi Jugoslavenskog kluba, a kako vidimo i dalmatinski zastupnici kroz donošenje Rezolucije. Postupno i u javnosti sve jače raste tendencija spominjanja „naše potpune nacionalne nezavisnosti, našeg državnog jedinstva, stvaranja našeg nezavisnog državnog tijela, jedinstva našeg naroda, našeg slovensko – hrvatsko – srpskog naroda“ itd., a sve manje i sve rjeđe spomena Monarhije, Monarha, habsburškog žezla, dinastije i dr.⁷¹ Raspadom Monarhije ostvariti će se južnoslavenska država, prvo kroz Državu SHS koju će činiti zemlje Austro – Ugarske monarhije gdje su živjeli Južni Slaveni. Kulminacija će biti formiranje Kraljevine SHS kada će biti pridodane Srbija i Crna Gora.

5.2 Biankinijevo djelovanje u Kraljevini SHS

Biankini, iako u osmom desetljeću života, bio je politički aktivan i u novostvorenoj državi Kraljevini SHS. Narodna organizacija, koja je nastala na temeljima predratnih stranaka u Dalmaciji, imenovala ga je kao jednog od 12 članova u Privremeno narodno predstavništvo (PNP). PNP je bio predparlament čija je dužnost bila donošenje nužnih, hitnih zakona za novu državu. Ušao je čak i u drugu demokratsko – socijalističku vladu Ljube Davidovića kao potpredsjednik.

U političkom životu Kraljevine SHS, koncentrirao se na ukazivanje talijanskih zločina po Dalmaciji. I on sam je imao problema s Talijanima. Nakon talijanske okupacije Zadra, Biankini će najprije biti uhićen i zatvoren u kućnom pritvoru, a zatim uhićen i odveden u internaciju u Bakar.⁷² „Talijani u ime Antante“, govorio je on, „dolaze da preuzmu oružje, a onda raspuštaju narodna vijeća, žandarmeriju, financijske straže, plijene jugoslavenske zastave, rasturaju općine, dobrotvorna društva i štedionice, vrše razne premetačine, uvode svoju monetu, obustavljaju činovničke plaće i krađu sve do čega dođu. Kad dođe hrana onda traže od naroda da se izjasni za Italiju. Zatvaraju ljude u tamnice, vrše deportacije našeg naroda u Sardiniju i to naročito inteligencije.“⁷³ Kritizirao je vladu Milenka Vesnića da se ne bavi dovoljno jadranskim pitanjem. Izrazio je ogorčenje ne samo prema Talijanima već i prema saveznicima, koji naše krajeve izručuju na milost i nemilost talijanskim hordama, te bi oni trebali biti odgovorni za talijanske zločine u našim krajevima, „jer da nismo povjerovali

⁷¹ Isto, 108.

⁷² Isto, 71.-72.

⁷³ Neda Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* (Zagreb: Globus, 1989), 105.

varavim porukama saveznika, Italija se ne bi bila ugniježdila u našoj zemlji.“⁷⁴ Međutim, najčešće je nailazio na zid. Vesnić je uglavnom mantrao da je Italija saveznik i da postavljanje takvih pitanja na dnevni red samo otežavaju položaj njegove vlade. Pokazivao je zamjetnu netrpeljivost prema svim interpelacijama na jadransku temu i gotovo provokativnim odgovorima podvlačio prijateljstvo prema savezniku Italiji.⁷⁵ Takav stav morao je izazvati razočaranje kod Biankinija, koji je osim toga bio u poodmaklim godinama, pa se povukao iz političkog života. U veljači 1922. izabran je za predsjednika Jadranske straže što je obavljao do smrti 1928.

⁷⁴ Isto, 193.

⁷⁵ Isto, 212.

6 PRILOG

6.1 Govor u Carevinskom vijeću 1895.

Biankini započinje svoj govor u Carevinskom vijeću na hrvatskom jeziku. Bio je jedan od rijetkih političara koji je upotrebljavao svoj materinji jezik u toj instituciji. Objašnjava da je svoj govor započeo na hrvatskom kako bi dokazao da su svi narodi u Monarhiji ravnopravni, što je vjerojatno izrekao i s dozom ironije. Ipak, ističe da je poštivanje svih naroda u Monarhiji, tj. poštivanje njihovih prava, preduvjet stabilnosti jedne takve heterogene države.

Osvrće se na činjenicu da se krši članak iz Hrvatsko – Ugarske nagodbe iz 1868. u kojem se spominje da Ugarska s jedne strane, a Hrvatska, Slavonija i Dalmacija s druge čine jednu državnu zajednicu. Aludira, dakle, na to da bi Dalmacija trebala biti ujedinjena s Hrvatskom i Slavonijom, što se u Monarhiji neće nikad dogoditi. Samim time što nije ujedinjena, Biankini naglašava kako se krši članak Hrvatsko – Ugarske nagodbe. Spominje još jedan članak u kojem stoji da Hrvatska ima svoj teritorij i sačinjava posebni politički narod, pa iz toga izvlači tezu da bi Monarhija zbog toga morala biti trijalistička uređena. Budući da nema ništa od toga, jasno je da je riječ o nepravdi. Zbog kršenja svih ovih prava, Biankini logično zaključuje da Hrvati neće i ne mogu biti zainteresirani za interese Monarhije.

Posebna kritika ide prema ugovoru Austro – Ugarske i Italije o vinskoj klauzuli, koja nanosi ogromne štete Dalmaciji. Naravno, Biankini je s pravom razočaran i nedostatkom željezničke pruge u Dalmaciji koja bi je povezivala s Monarhijom. Poziva se na izjavu vlade u Beču iz 1872. koja je poručila da ju je bitka na Visu 1866. i općenito talijanske pretenzije nagnalo da krene u izgradnju željezničke pruge. No, od toga nema ništa.

Biankini kaže da je Trojni savez toliko destruktivan za Dalmatince, te da bi zbog njega radije krenuli u rat da moraju, nego da žive u bijedi i siromaštvu. Dakako, Biankini još jednom podsjeća na vinogradarstvo kao najvažniju granu Dalmacije i koliko je ono upropašteno zbog vinske klauzule. Osim toga, i pomorstvo je pogođeno, što za posljedicu ima iseljavanje stanovništva u preoceanske zemlje.

Kritika je upućena i zbog zatajivanja hrvatskog jezika, a kao eklatantan primjer navodi da je u dalmatinskoj vladi, tj. Zemaljskom odboru, službeni jezik talijanski. To je pomalo apsurdno, s obzirom na nacionalni sastav stanovništva Dalmacije, poručuje Biankini.

S obzirom da je slična situacija i u Istri, on sumnja u postojanje tajnih ugovora koji su omogućili talijanizaciju. Poziva vladu da se izjasni o tom pitanju kako bi se uklonile sve sumnje. Biankini ih uočava i iz izjava zastupnika u talijanskom parlamentu.

Smatra da bi Monarhija trebala izaći iz savezništva s Njemačkom i Italijom, te se približiti Francuskoj i Rusiji. Prvonavedene doživljava kao neprijateljske zemlje. Jednostavno, Biankini ne vidi nikakvu korist od Trojnog saveza.

U nastavku kritizira dualističko uređenje. Smatra da će ono kad – tad morati biti promijenjeno da se zadovolje interesi svih Slavena u Monarhiji. Napominje da nisu samo Nijemci i Mađari ti na kojima počinje snaga Monarhije, nego su tu i ostali, od kojih spominje Hrvate i Čehe.

Vraća se na kritiku Trojnog saveza koji je tobože donio europski mir, a zapravo je donio težak teret. Povezuje ga i s napetim odnosima koje Monarhija ima s balkanskim državama.

Ono što Biankini zagovara jest bezuvjetno napuštanje takvog saveza, vođenje neutralne politike, ali opet uz suradnju s Rusijom, koju vidi kao ključan faktor stabilnosti na Balkanu. Time bi se lakše sprovela i aneksija Bosne i Hercegovine. Podsjeća da je okupacija 1878. provedena uz privolu Rusije, pod uvjetom neutralnosti Monarhije.

7 ZAKLJUČAK

Došavši u kontakt s Mihovилоm Pavlinovićem, jednim od prvaka Narodne stranke, Juraj Biankini kao mlad čovjek postaje urednik Narodnog lista. Međutim, taj čin nije prošao bez otpora. Miho Klaić, kao liberalni narodnjak, pribojavao se konzervativca Biankinia na tako odgovornoj funkciji. Zato je u nekoliko navrata pokušao spriječiti takav razvoj situacije. No, nije uspio. Međutim, Narodna stranka sve više je prestala provoditi aktivnu politiku. Ciljeve koje je zastupala nekako su stavljeni na marginu, a sve u iščekivanju pomoći, prvenstveno gospodarske, od strane Beča. Oportunizam Narodne stranke bio je najočitiji kod pitanja vinske klauzule, po kojoj su talijanska vina imala povlašten položaj na austro – ugarskom tržištu. Zastupnici Narodne stranke u Carevinskom vijeću su na kraju čak i glasali za takav sporazum. To, a i program stranke po kojoj su Hrvati i Srbi ravnopravni u Dalmaciji, a time i državotvorni narodi utjecalo je na porast nezadovoljstva kod Biankinija. Bilo je samo pitanje trenutka kada će izaći.

Povod je bila rasprava u Dalmatinskom saboru oko pitanja udžbenika za školsku djecu. U njima se negdje zatajivalo hrvatsko ime, a negdje mu se pridodavalo srpsko. Biankini je potaknuo da se Vladi podnese prijedlog s prestankom takve obrazovne politike. Međutim, narodnjaci su glasali za prijedlog zastupnika Srpske stranke kojim se zapravo nije mijenjao duh takvih udžbenika.

Biankini nije imao izbora, te je napustio Narodnu stranku skupa s petoricom svojih kolega i oformio Hrvatski klub. Nakon 2 godine aktivnog djelovanja Kluba, u lipnju 1894. Biankini u Zagrebu objavljuje pristup Stranci prava. Uvjet za pristajanje u pravaštvo bilo je napuštanje izvornog, Starčevićevog pravaštva koji je bio izrazito antiaustrijski nastrojen i pristajanje uz smjer koji je rješenje hrvatskog pitanja vidio u okviru Monarhije. Za Biankinija je čitavo vrijeme političkog djelovanja to bio trijalizam.

Nakon relativnih uspjeha na izborima za Dalmatinski sabor i Carevinsko vijeće, gdje su katkad bili u koaliciji s Narodnom hrvatskom strankom, na prijelazu stoljeća, u Stranci prava je sazrijelo uvjerenje za što čvršćim povezivanjem s narodnjacima.

Loša gospodarska politika Beča prema Dalmaciji, kao i nametana germanizacija pogodovalo je suradnji svih, a ne samo hrvatskih političkih opcija. Nova politika, politika novog kursa, koji

je bio izrazito antimonarhijski nastrojen obilježila je početak 20. stoljeća. Suradnja sa Srpskom i Autonomaškom strankom, kao i navedeno antimonarhijsko usmjerenje bile su prepreke zbog kojih Biankini nije mogao svim srcem pristati uz novi kurs. No, germanizacija u vidu namjesnika Handela i ujedinjenje Stranke prava i Narodne hrvatske stranke u Hrvatsku stranku bili su elementi novog kursa koje je prihvatio.

Iako novi kurs na kraju nije uspio, njime je zacrtan smjer hrvatske politike sve do kraja Prvog svjetskog rata, prvenstveno kroz suradnju Hrvata i Srba, te općenito Južnih Slavena. I Biankini je bio na toj liniji, pa je u Carevinskom vijeću ušao u Jugoslavenski klub koji je odmah potom donio Svibanjsku deklaraciju. Njome je zatraženo formiranje južnoslavenske države unutar Austro – Ugarske monarhije. Do toga nije došlo, ali će zato biti stvorena samostalna Kraljevina SHS. Kroz institucije nove države Biankini će upozoravati na nedjela Talijana po Dalmaciji. Ubrzo nakon toga, povukao se iz političkog života. Postao je predsjednik Jadranske straže i na toj poziciji će ga zateći smrt.

8 SUMMARY

Coming into contact with Mihovil Pavlinović, one of the leaders of the Dalmatian People's Party, Juraj Biankini very young becomes editor of Narodni list, the main newspaper of party. However, that act wasn't without resistance. Miho Klaić, as a liberal member of the party, feared the conservative Biankini is such a responsible position. So he tried to prevent such a development of situation on several occasions. But, he failed. Biankini remained editor of Narodni list until 1919.

People's Party is increasingly began to fall into opportunism to the Vienna government. Goals that represented somehow put on sideline, all in anticipation of help, primarily economic, by Vienna. Opportunism of People's Party was most pronounced in question of wine clause after which Italian wines had privileged position in the Austro – Hungarian market. Representatives of People's Party in the Imperial Council even voted for such an agreement. That, and the program of the party in which Serbs are equal to Croats in Dalmatia, and thus constitutional nation, led to a growing disenchantment at Biankini. It was only a matter of time when he would leave the party.

The cause was the debate in the Dalmatian Parliament over the issue of textbooks for school children. In them somewhere concealed Croatian name, and somewhere it would be joined by Serbian name. Biankini has taken the initiative to submit a proposal to the government to cease its education policy. However, the majority of representatives of now called People's Croatian Party voted for the proposal of representative of the Serbian Party which actually didn't change the spirit of such textbooks.

Biankini had no choice, and he left the People's Croatian Party with five of his colleagues and formed a Croatian Club. Although it acted according to the principles of rights, Biankini in June 1894. in Zagreb published access to the Party of Rights. Condition for assenting was abandoning the original, Starčević's principles of rights, which was very anti Austrian leaning and adherence to the direction that the solution of the croatian issue seen under the Monarchy. All time of political action for Biankini it was trialism.

After relative success in elections to the Dalmatian Parliament and Imperial Council, where they sometimes were in a coalition with the People's Croatian Party, at the turn of the century in Party of Rights has matured assurance for even closer connectivity.

Poor economic policies of Vienna to Dalmatia, and imposed germanisation favored the cooperation of all, and not only croatian political options. New policy, policy new course, which was extremely antimonarchical minded, marked the beginning of the 20th century. Cooperation with external factors, as well as specified antimonarchical orientation were obstacles due to which Biankini couldn't agree with all heart to the new course. But, fight against germanisation in the form of regent Handel and unification Party of Rights and People's Croatian Party were elements of a new course that he accepted.

Although the new course at the end failed, it traced direction Croatian policy until the end of the World War I, primarily in cooperation Croats and Serbs, and generally South Slavs. And Biankini was on that line, so in the Imperial Council he entered in the Yugoslav Club, which is then immediately brought the May Declaration. It has requested the formation of South Slavic state within Austro – Hungarian Monarchy. This didn't happen, but it will be created an independent Kingdom of SHS. Through the institutions of the new state, Biankini will warns of abuses of Italians in Dalmatia. Shortly thereafter he retired from political life. He became president of the Adriatic Guard and in that position he will find death.

LITERATURA

Biankini, Juraj. *Govori zastupnika Jurja Biankinia izrečeni u XLIII. zasjedanju delegacije godine 1908.* Zadar: Narodni list, 1908.

Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest.* Zagreb: Golden marketing, 1999.

Cetnarowicz, Antoni. *Narodni preporod u Dalmaciji.* Zagreb: Srednja Europa, 2006.

Cipek, Tihomir, Matković Stjepan. *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. – 1914.* Zagreb: Disput, 2006.

Cipek, Tihomir, Vrandečić, Josip (ur.) *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji.* Zagreb: Alinea, 2007.

Čoralić, Lovorka, Valentić, Mirko (ur.) *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskoga rata.* Zagreb: Školska knjiga, 2005., 2. Knjiga

Čulinović, Ferdo. *Dokumenti o Jugoslaviji.* Zagreb: Školska knjiga, 1968.

Diklić, Marjan. *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata.* Zadar: Matica hrvatska Zadar i Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 1998.

Engelsfeld, Nada. *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.* Zagreb: Globus, 1989.

Ganza Aras Tereza. *Politika novog kursa dalmatinskih pravaša oko Supila i Trumbića.* Split: Matica hrvatska Split, 1992.

Gross, Mirjana. *Povijest pravaške ideologije.* Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1973.

Perić, Ivo. *Dalmatinski sabor 1861. – 1912. (1918.).* Zadar: JAZU, 1978.

Trogrić, Marko, Šetić, Nevio. *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću.* Zagreb: Leykam international, 2015.

Turkalj, Jasna, Matijević, Zlatko, Matković, Stjepan (ur.) *Pravaška misao i politika.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007.

